

ΠΑΥΛΟΣ ΛΟΥΚΑΚΗΣ
Ο ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ, Ο ΠΟΛΕΟΔΟΜΟΣ, Ο ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΣ
ΔΑΣΚΑΛΟΣ.

Ο αρχιτέκτων Παύλος Λουκάκης είναι μια εξέχουσα μορφή της πολεοδομίας και της χωροταξίας, αλλά και της ακαδημαϊκής διδασκαλίας, με διαρκή παρουσία σχεδόν έξι δεκαετιών που καλύπτουν τη μεταπολεμική και μεταπολιτευτική περίοδο της Ελλάδας, μέχρι τις μέρες μας.

Ο Παύλος Λουκάκης στην εκδήλωση για την Ημέρα Προστασίας του Περιβάλλοντος, 5 Ιουνίου 2004 στην Ξάνθη. Πηγή: *Η ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ, ΤΟΠΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΔΗΜΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΝΟΜΟΥ ΞΑΝΘΗΣ*.

Στο κείμενο που ακολουθεί παρουσιάζεται το έργο και οι δραστηριότητες του Π. Λουκάκη με έμφαση στο πλούσιο μελετητικό και ερευνητικό του έργο και είναι αποτέλεσμα πολύωρων συνεντεύξεων¹.

¹ Οι συνεντεύξεις με τον Παύλο Λουκάκη πραγματοποιήθηκαν τον Ιούλιο του 2019 και τον Φεβρουάριο του 2020.

Το βιβλίο του, *Πολεοδομικές & Χωροταξικές Εξελίξεις. Ελλάδα 1952-2012: Εμπειρίες δράσης*, επ. Δρ. Ιουλία Μωραΐτου (Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος, 2017), αποτέλεσε τη βάση για την κατανόηση του ερευνητικού, μελετητικού και διδακτικού φάσματος του καθηγητή.

Πολύτιμη βοήθεια επίσης για τη σύνταξη του παρόντος αποτέλεσε το κείμενο του καθηγητή Γιώργου Κ. Βαρελίδη με θέμα, «Το έργο του Παύλου Λουκάκη από το μεταπολεμικό έως το σύγχρονο πεδίο ανάπτυξης της Πολεοδομίας- Χωροταξίας», το οποίο ήταν η ανακοίνωσή του στο Συνέδριο του

Αναλύει και σχολιάζει ο ίδιος τις μεγάλες ή σημαντικές ή πρωτότυπες μελέτες και τα ερευνητικά προγράμματα που διάλεξε προς παρουσίαση, τις συνθήκες, τους προβληματισμούς ή τα ενδιαφέροντα και καθοριστικά σημεία για, και κατά, την εκπόνησή τους, καθώς και τις εμπειρίες που αποκόμισε.

Προκειμένου να δοθεί με σαφήνεια το πλαίσιο εντός του οποίου έγιναν οι διάφορες μελέτες, ο Π. Λουκάκης αναφέρεται στις πολιτικές επιλογές που σηματοδοτούσαν ανά περίοδο τα πολεοδομικά πράγματα στη χώρα μας. Κάνει επίσης αναφορά στο ευρύτερο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι που επηρέασε την ελληνική πραγματικότητα. Επισημαίνει τις καθοριστικές σχετικές θεσμοθετήσεις.

Σε αυτό τα αφιέρωμα διαφαίνεται τόσο η συμβολή του στην πολεοδομία και χωροταξία της σύγχρονης Ελλάδας, όσο όμως και η εκλεκτή προσωπικότητά του.

Η αφήγησή του μας διδάσκει και μας δίνει πολύτιμες πληροφορίες για την εξέλιξη της επιστήμης της πολεοδομίας και της χωροταξίας στην Ελλάδα. Μας δίνει επίσης την δυνατότητα να αντιληφθούμε τις μεταλλάξεις του τοπίου από τον πόλεμο και μετά, τόσο στο Λεκανοπέδιο και την Αττική συνολικά, όσο και σε πολλές περιοχές της νησιωτικής και ηπειρωτικής χώρας στις οποίες δραστηριοποιήθηκε.

Βιογραφικές αναφορές

Ο Παύλος Λουκάκης έλκει την καταγωγή του από την πλευρά του πατέρα του, από τον Αη Γιάννη Ανώπολης Σφακίων της Κρήτης. Ο παππούς του Γιώργος Λουκάκης με τον αδελφό του μετανάστευσαν στον Πειραιά κατά το τρίτο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, όπου και δημιούργησαν μια βιοτεχνία ζυμαρικών.

Ο πατέρας του, Κυριάκος, σπούδασε πολιτικός μηχανικός στο ΕΜΠ και αμέσως μετά δούλεψε για ένα διάστημα στα λιγνιτωρυχεία στο Αλιβέρι της Εύβοιας, όπου γνώρισε τη μετέπειτα σύζυγό του και μητέρα του Π. Λουκάκη, Λυγερή.

Ο Παύλος, το τελευταίο από τα πέντε παιδιά τους, γεννήθηκε στην Κόρινθο στις 15.6.1933. Εκεί δούλευε πλέον ο πατέρας του δίπλα στο Θανάση Ρουσσόπουλο (καθηγητή Σιδηρών Έργων και Σιδηρών Γεφυρών στο ΕΜΠ, 1930-58), για την ανοικοδόμηση της πόλης ύστερα από τον καταστροφικό σεισμό του 1928. Το όνομά του το πήρε από τον πολιούχο της πόλης Απόστολο Παύλο.

Ο Λουκάκης αναφέρεται γλαφυρά στην αναζήτηση οικοπέδου στη Αθήνα για την κατασκευή του σπιτιού της οικογένειας κατά το μεσοπόλεμο ύστερα από την επάνοδό τους στην πρωτεύουσα : *«Η πρόταση για το Ψυχικό απορρίφθηκε επειδή δεν υπήρχε σχολείο. Η Φωκίωνος (Νέγρη) ήταν μισομπαζωμένη και απέρρεαν διάφορα και έτσι καταλήξαμε στην Κολιάτσου όπου έχτισε ο πατέρας το 1935-36 το σπίτι»*. Στο σπίτι αυτό διαμένει και σήμερα ο καθηγητής.

Συλλόγου Αποφοίτων του Ε.Μ.Π., για τα 50 χρόνια των αποφοιτησάντων του 1956-57, και έχει συμπεριληφθεί στον επετειακό τόμο «170 χρόνια Πολυτεχνείο. Οι Μηχανικοί και η Τεχνολογία», τ. Β, Ε.Μ.Π., 2012.

Για τα δύσκολα χρόνια του πολέμου θα πει ότι, λόγω της ευβοϊκής καταγωγής από την πλευρά της μητέρας, αντιμετωπίστηκε η Πείνα του 1942 και όλης της Κατοχής, καθώς η οικογένεια μπόρεσε να προμηθευτεί από το Αλιβέρι τρόφιμα με όσες οικονομίες διέθετε.

Με το τέλος του πολέμου ο Λουκάκης πήγε στο Πρεβαντόριο του Καρέα, καθώς είχε εξασφαλιστεί η αυτή η δυνατότητα για τα παιδιά των υπαλλήλων της Ανώνυμης Εταιρείας Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος ΑΕΤΕ (πρόδρομο του ΟΤΕ, όπου δούλεψε πλέον ο πατέρας του), των οποίων η υγεία είχε επιβαρυνθεί από τις κακουχίες του πολέμου.

Από την περίοδο αυτή χρονολογείται η γνωριμία του με τον αρχιτέκτονα Βασίλη Γρηγοριάδη μετέπειτα συμφοιτητή και φίλο του.

Ο Π. Λουκάκης είναι παντρεμένος με την Ουρανία Σίδερη με την οποία έχει δύο γιούς, τους, Κωνσταντίνο και Ηλία- Ιάσονα. Οι άλλοι δύο γιοί του, Γιάννης και Κυριάκος είναι από τον πρώτο του γάμο με τη Άννα Ιωσήφ.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Οι σπουδές στο ΕΜΠ και το κλίμα στη Σχολή Αρχιτεκτόνων τη δεκαετία του 1950.

Ο Π. Λουκάκης ήθελε αρχικά να σπουδάσει αρχαιολογία, αλλά ύστερα από μια έξυπνη πρόταση του πολιτικού μηχανικού πατέρα του, «να σπουδάσω αρχιτεκτονική καθώς έτσι θα συνδύαζα την αρχαιολογία, ενώ θα γινόμουν μηχανικός όπως ο ίδιος και ο μεγάλος αδελφός μου», έδωσε εξετάσεις και πέρασε στη Σχολή Αρχιτεκτόνων στο ΕΜΠ. Σπούδασε το διάστημα 1952-1957.

Ξεκίνησε τις σπουδές το 1952 μαζί με το Δημήτρη Κονταργύρη όπως και με τον Νίκο Δεσύλλα, ο οποίος όμως ήταν μεγαλύτερός τους καθώς ήταν ήδη υπομηχανικός από το Μικρό Πολυτεχνείο. Πολύ πιο στενή ήταν η φιλία του με τον Αντώνη Λαμπάκι, επίσης συμφοιτητή του. Ενδιαφέρουσα αναφορά του αποτελεί ότι, από τους αρχικά 23 φοιτητές, στο 2^ο έτος έγιναν 27 διότι συνέχισαν τις σπουδές τους τέσσερις απολυθέντες από τη Μακρόνησο φοιτητές: οι, Νίκος Σολωμός, Βασίλης Παπακωνσταντίνου, Κώστας Δημητράτος και Δανιήλ.

Για τους καθηγητές του θα πει: **«στη Σχολή είχα τους άρχοντες»:**

«Δημήτρης Πικιώνης, αρχιτεκτονική εσωτερικών χώρων- ο Λουκάκης ήταν από τους τελευταίους που τον είχαν καθηγητή. Κώστας Κιτσίκης, Κτηριολογία και Συνθέσεις. Αντώνης Κριεζής, Πολεοδομία. Κυπριανός Μπίρης, Οικοδομική. Νίκος Χατζηκυριάκος Γκίκας με επιμελητή τον Παναγιώτη Τέτση, Ζωγραφική. Παναγιώτης Μιχελής, Μορφολογία. Αναστάσιος Ορλάνδος, Ιστορία Αρχιτεκτονικής. Αντώνης Σώχος, Πλαστική. Δημήτρης Ευαγγελίδης, Γενική Ιστορία Τέχνης. Δημήτρης Κορωναίος, Στατική και Σιδηρά.»

Ο Λουκάκης εκπόνησε τη διπλωματική του μαζί με το μελλοντικό συνεργάτη του Δημήτρη Κονταργύρη στην έδρα της Πολεοδομίας, στον καθηγητή Αντώνη Κριεζή, **«αν και το θέμα ήταν μάλλον κτηριολογικό, για την εγκατάσταση του αστεροσκοπείου του παρατηρητηρίου στο Α.Π.Θ.»**.

Στην ερώτηση για τον αν γίνονταν συζητήσεις στη Σχολή για τις σύγχρονες αρχιτεκτονικές τάσεις ή για το μοντέρνο κίνημα και το ελληνικό μοντέρνο του μεσοπολέμου που ήταν λίγα

χρόνια πριν σε πλήρη άνθηση, ενώ είχαν και καθηγητές κάποιους από τους πρωταγωνιστές του, ο Π. Λουκάκης απάντησε πως:

«Όχι. Προσωπικά δεν μου έχει μείνει τίποτα. Μόνον ο Πικιώνης μιλούσε για λαϊκή αρχιτεκτονική. Ο Κιτσίκης που έκανε κτηριολογία δεν συζητούσε σχετικά. Ο Ορλάνδος έκανε τα παλιά. Ο Β. Ρουσσόπουλος στην κτηριολογία ούτε κατά διάνοια. Ο μόνος που θα μπορούσε να συζητήσει ήταν ο Μιχελής αλλά δεν είχε μπει σε αυτά τα πεδία. Μας μιλούσε περί τέχνης, για τις αρχές της σύνθεσης. Αλλά ούτε και ο Βαλεντής που ήρθε από τη Θεσσαλονίκη το 1960. Δεν υπήρχε κάποια κατεύθυνση στυλ από τη Σχολή. Εντάξει, μας λέγανε για τη σύγχρονη μοντέρνα αρχιτεκτονική, το Le Corbusier, το Niemeyer, τον Gropius, για τα μεγάλα ονόματα αλλά μέχρις εκεί. Όχι όμως στα μαθήματα μέσα στις παραδόσεις σαν παράδειγμα.»

1969-1976. Η περίοδος της Γερμανίας.

Ο Π. Λουκάκης πήγε στη Γερμανία το 1969. Στην Αρχιτεκτονική Σχολή του Πολυτεχνείου του Aachen εκπόνησε τη διδακτορική του διατριβή με θέμα, "Regionale Strukturprobleme in Griechenland unter Berücksichtigung des wachsenden industrialisierungsprozesses"² (BWTH, Aachen, 1976).

Παράλληλα, από το 1971 μέχρι το 1974 εργάστηκε στη «Neue Heimat»³ στο Düsseldorf, τη μεγαλύτερη οικοδομική εταιρία της Γερμανίας (ΟΔΓ) για την κατασκευή συγκροτημάτων κατοικιών μεγάλης κλίμακας.

Συγκεκριμένα δούλεψε ως υπεύθυνος του τμήματος Πολεοδομικών Μελετών της εταιρίας για επτά μελέτες μεγάλων συγκροτημάτων (2000-3000 κατοικιών), αποκομίζοντας πολύτιμη εμπειρία.

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ. ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΣ ΔΑΣΚΑΛΟΣ και ΜΕΛΕΤΗΤΗΣ

Ο Παύλος Λουκάκης για πάνω από πέντε δεκαετίες δούλεψε ως ελεύθερος επαγγελματίας-μελετητής ταυτόχρονα σχεδόν με την ακαδημαϊκή δραστηριότητα την οποία άλλωστε διατηρεί μέχρι σήμερα.

Από το 1957 οι πρώην συμφοιτητές, «η τετράδα» Δεσύλλας, Δ. Κονταργύρης, Αντ. Λαμπάκης, Π. Λουκάκης, ιδρύουν το μελετητικό γραφείο 19/57, ξεκινώντας με αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς στους οποίους διακρίθηκαν πολλαπλώς με Α', Β', Γ' Βραβεία και διακρίσεις, όλη τη δεκαετία του 1960. (Αναπτύσσεται σε ειδικό κεφάλαιο).

² Ο τίτλος της διατριβής του στα ελληνικά είναι: «Περιφερειακά προβλήματα αναδιάρθρωσης στην Ελλάδα λαμβανομένης υπόψη της διαδικασίας εκβιομηχάνισης».

³ Η ιστορία της «Neue Heimat», ξεκινάει το 1926 ως κοινωφελούς οικοδομικής και κατασκευαστικής κοινοπραξίας για την κατασκευή συγκροτημάτων εργατικών κατοικιών. Κατά τη μεταπολεμική της φάση από το 1954, υπεύθυνος του πολεοδομικού και αρχιτεκτονικού σχεδιασμού αναλαμβάνει ο Ernst May, ο οποίος θα σχεδιάσει και τα κεντρικά της εταιρίας όπως και ένα πολυώροφο –μικρό ουρανοξύστη- κτήριο κατοικιών στο Αμβούργο, μεταξύ άλλων. Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1950 η «Neue Heimat» είχε κατασκευάσει π. 100.000 κατοικίες σε μεγάλα συγκροτήματα κατοικιών από το Μόναχο μέχρι το Αμβούργο και τη Βρέμη. Η οικοδομική δράση της διήρκεσε μέχρι το 1990.

Η συνεργασία του με το γραφείο 19/57 (το οποίο μετονομάστηκε στη συνέχεια λόγω συνθηκών), συνεχίστηκε παράλληλα με την ακαδημαϊκή του καριέρα, με εκπόνηση πολλών και σημαντικών πολεοδομικών και χωροταξικών μελετών.

Ήδη με την αποφοίτηση του το 1957 ξεκινάει ως άμισθος βοηθός στην έδρα της Πολεοδομίας και στη συνέχεια ύστερα από πρόταση του καθηγητή Αντ. Κριεζή, διορίστηκε ως έμμισθος επιμελητής υπηρετώντας μέχρι το 1969⁴.

Με την επιστροφή του από τη Γερμανία αρχίζει η συνεργασία του με το Πάντειο Πανεπιστήμιο που διαρκεί έως σήμερα.

Από το 1976 διδάσκει στο μεταπτυχιακό του Ινστιτούτου Περιφερειακής Ανάπτυξης (Ι.Π.Α.) του Παντείου Πανεπιστημίου, δραστηριότητα την οποία διατηρεί και στη συνέχεια.

Από το 1979 διδάσκει στο Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών της Πολυτεχνικής Σχολής στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Το 1984 εξελέγη καθηγητής στο Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών του Δ.Π.Θ. και παρέμεινε μέχρι το 1994.

Το 1994 με τη διαδικασία της μετάκλησης ανέλαβε καθηγητής στο Πάντειο Πανεπιστήμιο στο Τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης μέχρι τη συνταξιοδότησή του το 2000. Συνεχίζει όμως την ακαδημαϊκή προσφορά του ως ομότιμος καθηγητής μέχρι σήμερα.

Ο Λουκάκης μέσα από το διδακτικό του έργο έστρεψε το ενδιαφέρον του και των φοιτητών του σε τοπικά και περιφερειακά θέματα των περιοχών των πανεπιστημίων όπου δίδαξε, προσδίδοντας στον ακαδημαϊκό του ρόλο την κοινωνική διάσταση.

Επισημαίνεται επίσης η ενεργή συμμετοχή του Παύλου Λουκάκη μέχρι και σήμερα στο Σύλλογο Αρχιτεκτόνων, στο Σύλλογο Ελλήνων Πολεοδόμων – Χωροτακτών και στο ΤΕΕ, παράλληλα με την πολύπλευρη μελετητική-ερευνητική- ακαδημαϊκή μακρόχρονη δραστηριότητά του.

Διετέλεσε Πρόεδρος του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων ΣΑΔΑΣ (1974-1975), Πρόεδρος του Επιστημονικού Τμήματος Αρχιτεκτόνων στο ΤΕΕ (1974-1975), ενώ υπήρξε μέλος της προσωρινής Δ.Ε. του ΤΕΕ μετά τη δικτατορία καθώς και μέλος Επιστημονικών Επιτροπών και Ομάδων Εργασίας. Διετέλεσε Πρόεδρος του Συλλόγου Ελλήνων Πολεοδόμων – Χωροτακτών (1983 -1985).

⁴ Σημειώνονται δύο σημαντικές πληροφορίες του Π. Λουκάκη αναφορικά με την έδρα της Πολεοδομίας στην Αρχιτεκτονική Σχολή (ΕΜΠ) και τον καθηγητή Αντ. Κριεζή, καθώς και το μάθημα της πολεοδομίας.

Α) Τη συμβολή των νέων βοηθών της έδρας – μεταξύ των οποίων και ο ίδιος-, στην ανανέωση της διδασκαλίας του μαθήματος, αλλά και στη δεκτικότητα του Κριεζή, να δεχτεί την πρόταση τους για έρευνες πεδίου και όχι για σχεδιασμούς επί θεωρητικού εδάφους όπως γινόταν μέχρι τότε.

Β) Την πρωτοβουλία μιας ομάδας φοιτητών (Λ. Βασενχόφεν, Αλ. Λαγόπουλου κ.ά.), οι οποίοι είχαν προτείνει να εκπονήσουν μια αναπτυξιακή μελέτη για την Κύπρο, την οποία επίσης έκανε δεκτή ο Κριεζής, με αποτέλεσμα να γίνει έτσι η πρώτη τέτοια μελέτη στη Σχολή.

Το γραφείο 19/57. Ν. Δεσύλλας, Δ. Κονταργύρης, Αντ. Λαμπάκις και Π. Λουκάκης.

Δεδομένης της ιδιαίτερης αυτής, θρυλικής μακρόχρονης συνεργασίας των τεσσάρων διακεκριμένων αρχιτεκτόνων, κρίνεται σκόπιμο να παρατεθεί πλήρως η προφορική μαρτυρία του Παύλου Λουκάκη.

«Η γενεσιουργός αιτία ίδρυσης του γραφείου: Τελειώσαμε όλοι τον Ιούνιο του 1957. Η σύνδεσή μας ήταν: με τον Κονταργύρη κάναμε μαζί τη διπλωματική μας, με τον Λαμπάκι ήμουν πολύ φίλος, με το Δεσύλλα είχαμε γνωριστεί στη Σχολή.

Τότε είχε προκηρυχθεί ο αρχιτεκτονικός διαγωνισμός για το κτήριο της Πολυτεχνικής Σχολής του ΑΠΘ. Οι τρεις εξ ημών, εγώ, ο Δημήτρης Κονταργύρης και ο Αντώνης Λαμπάκις είχαμε μπροστά μας την υποχρέωση της στρατιωτικής μας θητείας τον Οκτώβρη του ιδίου έτους. Ο Νίκος Δεσύλλας όχι, διότι είχε κάνει τη θητεία του αφού ήταν μεγαλύτερος από μας. Έπεσε η ιδέα, σε σχετική κουβέντα που κάναμε, μήπως πριν πάμε στο στρατό να ασχοληθούμε με τον αρχιτεκτονικό διαγωνισμό της Πολυτεχνικής Σχολής. Δεν θυμάμαι τώρα ποιος πρώτα έριξε την ιδέα.

»Σε ένα ημιυπόγειο μιας θείας του Αντώνη Λαμπάκι στον Άγιο Παντελεήμονα στην οδό Παρασίου, μεταφέραμε τα σχεδιαστήριά μας και ξεκινήσαμε το διαγωνισμό, ο οποίος αν θυμάμαι καλά πρέπει να έληγε περί το τέλος Αυγούστου. Πήραμε το α' βραβείο, κάναμε τη θητεία μας, αλλά δεν μας ανατέθηκε η μελέτη. Το β' βραβείο το είχε πάρει ο καθηγητής Πάτροκλος Καραντινός μαζί με τον επιμελητή τότε στο Πολυτεχνείο Γιάννη Λιάπη. Σ' αυτούς ανατέθηκε η μελέτη του κτηρίου, διότι εμείς θεωρηθήκαμε ως μη έμπειροι αρχιτέκτονες. Δεν υπήρχε θεσμική δέσμευση για την ανάθεση. Αυτά έγιναν αργότερα από τον Σύλλογο Αρχιτεκτόνων. Εν πολλοίς, πρέπει να πω ότι η μελέτη που εφαρμόστηκε ήταν η μελέτη του α' βραβείου, όχι του β' βραβείου.

»Η επιτυχία αυτή μας έδωσε το έναυσμα, έστω και υπηρετώντας τη θητεία μας, αφού ήμασταν όλοι στην Αθήνα, να αρχίσουμε να παίρνουμε μέρος σε αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς. Ο δεύτερος διαγωνισμός που πήραμε μέρος ήταν η Φοιτητική Εστία Θηλέων Θεσσαλονίκης, όπου και σε αυτόν κερδίσαμε το α' βραβείο.

»Ένα διάστημα παραμείναμε στο ημιυπόγειο, αλλά προκειμένου να μπορούμε να δουλεύουμε, αφού κάναμε και μελέτες πια, ενοικιάσαμε ένα γραφείο, έναν όροφο σε ένα παλιό κτήριο στην οδό Στουρνάρη. Στην ουσία είχε ιδρυθεί το γραφείο στο οποίο δώσαμε την ονομασία αρχιτεκτονικό γραφείο μελετών 19/57. Μετά αφού το κτήριο δόθηκε για αντιπαροχή, ενοικιάσαμε γραφεία στην οδό Τζωρτζ, όπου μείναμε αρκετά χρόνια. Μετά μετακομίσαμε στην οδό Ζαΐμη. Μείναμε κοντά (σ.σ. στη Σχολή), διότι συγχρόνως με τη λειτουργία του γραφείου και οι τέσσερις εργαστήκαμε στην Αρχιτεκτονική Σχολή ως βοηθοί: Ο Νίκος Δεσύλλας με το Ευάγγελο Ρουσσόπουλο, ο Αντώνης Λαμπάκις με τον Κώστα Κιτσίκη, ο Κονταργύρης με τον Κυπριανό Μπίρη και εγώ με τον Αντώνη Κριεζή στην έδρα Πολεοδομίας στην οποία διορίστηκα. Όταν απολύθηκα μετά από 28 μήνες περίπου το 1960, διορίστηκα επιμελητής στην έδρα της πολεοδομίας επί τριετή θητεία. Δούλεψα έτσι με τον Κριεζή από το 1961.

»Κάναμε συνέχεια αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς.⁵ Εγώ συμμετείχα ενεργά μέχρι που έφυγα για τη Γερμανία το 1969. Όμως για το γραφείο δεν άλλαξε κάτι, δεν άλλαξε τίτλο,

⁵ Αναφέρονται κάποιοι από τους σημαντικότερους διαγωνισμούς τους στην ενδεικτική εργογραφία.

συνέχισα να είμαι μέλος του γραφείου. Το γραφείο συνέχισε μέχρι και τη δεκαετία του 1980, επειδή ο Δεσύλλας άρχισε με τα συνδικαλιστικά, εγώ τα ακαδημαϊκά».

Πως δούλευαν;

«Η διαδικασία για έναν αρχιτεκτονικό διαγωνισμό είχε πολύ μεγάλο ενδιαφέρον και για μένα ήταν μεγάλη εμπειρία. Όταν αποφασίζαμε από κοινού να πάρουμε μέρος σε έναν διαγωνισμό, είτε συμφωνούσε κανείς είτε όχι, όταν τελικά αποφασίζαμε να συμμετάσχουμε τότε παίρναμε μέρος. Υπήρχε ένα προκαταρτικό στάδιο, όπου το διαγωνισμό και τη λύση που θα ακολουθήσουμε την κάναμε όλοι. Είχαμε όλοι την υποχρέωση να το ψάξουμε και είχαμε την υποχρέωση συγκεκριμένης λύσης για το διαγωνισμό περίπου σε ένα μήνα- οι διαγωνισμοί συνήθως είναι τρίμηνο ή τετράμηνο. Αφού τέλειωνε αυτό, μαζευόμασταν και ο καθένας ανέπτυσε τη λύση του με καυγάδες κλπ, αλλά σε κάποια φάση εκτιμούσαμε όλοι ποια λύση ήταν καλύτερη, πιο δόκιμη που μας εξέφραζε αρχιτεκτονικά, αλλά να μη κρυθόμαστε και τη λύση που εκτιμούσαμε ότι θα είχε και πιθανότητες επιτυχίας με κριτήριο την εφαρμοσιμότητα, το ρεαλισμό υλοποίησης του έργου κλπ. Πολλές φορές όμως τύχαινε να μας αρέσουν δύο ή και τρεις λύσεις απ' αυτές που προτείναμε και σε αρκετούς διαγωνισμούς συμμετείχαμε με περισσότερες προτάσεις, με δύο, δεν θυμάμαι να είχαμε τρεις και σε αρκετούς διαγωνισμούς είχε τύχει να πάρουμε δύο βραβεία Α' και Β' ή Α' και Γ' ή έπαινο. Δεν θυμάμαι τώρα ακριβώς. Όχι πάντοτε. Βέβαια το πολύ ενδιαφέρον είναι ότι, μετά τα αποτελέσματα ο συνάδελφος του οποίου είχε επιλεγεί η λύση δεν εκαυχάτο. Σε περίπτωση αποτυχίας κανείς ποτέ δεν κατηγορούσε αυτόν του οποίου επελέγη η πρόταση. Το αποτέλεσμα το κρίναμε μετά την κρίση του διαγωνισμού. Αυτό μας είχε δέσει πάρα πολύ και στην ουσία οι μελέτες αυτές αποτέλεσαν την οικονομική βάση του γραφείου. Το γραφείο βεβαίως ξεκίνησε και εκπονούσε και ιδιωτικές μελέτες, που έφερνε ο καθένας από τις προσωπικές του γνωριμίες.

«Στη συνέχεια, επειδή παράλληλα με το γραφείο ο καθένας είχε και προσωπικές άλλες δουλειές ή τα ενδιαφέροντά του -π.χ. εγώ είχα δείξει πολύ μεγάλο ενδιαφέρον για τα πολεοδομικά θέματα, ενώ ήμουν πιο δραστήριος στη Σχολή καθώς ήμουν έμμισθος επιμελητής-, το οικονομικό βάρος είτε από διαγωνισμούς είτε από αναθέσεις, δεν ήταν ισότιμο σε όλους μας όσον αφορά στην εκπόνησή τους, έξοδα, χρόνος απασχόλησης κλπ. Έτσι, μετά από διάφορα σχήματα τα οποία είχαν προταθεί, αυτό που κυριάρχησε ήταν ότι: όποιος αναλάμβανε να κάνει κάποια μελέτη είχε πρόσθετη αυξημένη αποζημίωση και βεβαίως πάντα επί των καθαρών κερδών. Είχε και την ευθύνη για τα έξοδα της μελέτης τα οποία βέβαια βάρυναν το γραφείο. Από κει και πέρα οι υπόλοιποι παίρνανε ένα μικρό ποσοστό ή ανάλογα με τη συμμετοχή τους είχαν πιο αυξημένη αποζημίωση.

«Βρέθηκε δηλαδή μια λύση που έδινε το κύριο βάρος σε αυτόν που αναλάμβανε κυρίως τη μελέτη.

«Θα μπορούσα να πω ότι το κύριο βάρος των αρχιτεκτονικών μελετών του γραφείου το είχαν επωμιστεί ο Δ. Κονταργύρης και ο Αντ. Λαμπάκης. Χωρίς να σημαίνει ότι ο Ν. ο Δεσύλλας κι εγώ δεν είχαμε ασχοληθεί με τα θέματα τα αρχιτεκτονικά. Όμως ο Δεσύλλας ήταν συγχρόνως υπάλληλος στους Σιδηροδρόμους του Ελληνικού Κράτους (ΣΕΚ) και εγώ επιμελητής στη Σχολή Αρχιτεκτόνων. Δηλαδή ο Δεσύλλας κι εγώ είχαμε μια δεύτερη

απασχόληση έμμοισθη ενώ για τους άλλους δύο το βασικό τους εισόδημα ήταν από το γραφείο.

»Θα πρέπει τελειώνοντας να πω ότι, παρόλο που ένας εξ ημών είχε την ευθύνη του έργου, αυτό ήταν κάτι που το ξέραμε εμείς οι τέσσερις αλλά ποτέ δεν προβλήθηκε ξεχωριστά για τον κάθε μελετητή. Ήταν πάντα προβολή του έργου του γραφείου 19/57. Επίσης να προσέθετα ότι μέσα στη διαδικασία υπήρχε πάντοτε το τακτ αυτός που είχε την ευθύνη κάποιας μελέτης να ενημερώνει τους υπόλοιπους. Δεν χάναμε την επαφή μας. Όχι μόνο για λόγους τυπικής υποχρέωσης αλλά προέκυπταν και κάποιες ανάγκες να ενημερωθούν τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας για κάποιες απόψεις του υπεύθυνου που ενδεχομένως θα εμπλούτιζαν τη λύση που πρότεινε.

Έτσι δουλέψαμε και διατηρήσαμε τη φιλία μας στο ακέραιο.»

Το συναδελφικό πνεύμα του Παύλου Λουκάκη φαίνεται στην πιο κάτω επισήμανση:

«Έχω τη εντύπωση ότι τέτοιου είδους αντιλήψεις είχαν όλοι οι σύγχρονοί μας αρχιτέκτονες οι οποίοι δημιούργησαν ομάδες και γραφεία που έπαιρναν μέρος σε διαγωνισμούς, ήταν η νεώτερη γενιά γραφείων, που είχε επίσης σημαντικές επιτυχίες σε διαγωνισμούς. Δεν ήταν το γραφείο «του», αλλά το γραφείο «των». Για παράδειγμα το γραφείο των Κώστα και Μαρίας Φινέ και Κώστα Παπαϊωάννου. Επίσης το γραφείο των Βασίλη Γρηγοριάδη και Αντώνη Γεωργιάδη οι οποίοι κατά καιρούς είχαν και τρίτο συνεργάτη, αλλά βασικά ήταν αυτοί οι δύο. Αλλά και άλλοι που δούλευαν αντίστοιχα.»

Η δεκαετία του 1960 και το Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών (Σ.Π.Ε.)

Ο Π. Λουκάκης θεωρεί ότι το γύρισμα και η δεκαετία του 1960 ήταν η δεκαετία της έναρξης του εκσυγχρονισμού της μεταπολεμικής Ελλάδας:

«Η εθνική οδός Αθηνών- Λαμίας που έγινε επί Καραμανλή, δεν ήταν απλώς ένας εθνικός δρόμος αλλά ήταν διεθνής, ο άξονας σύνδεσης ανατολικής και δυτικής Ευρώπης, σύμφωνα και με επισήμανση γερμανού καθηγητή μου. Η Ευρώπη ήταν πρώτα χωρισμένη σε ζώνες: ανατολική, δυτική, κεντρική, ο Νότος και η Σκανδιναβία αυτόνομη, με το εξής συμπωματικό μεν αλλά ίδιον χαρακτηριστικό: στις περισσότερες χώρες της Δυτικής Ευρώπης ο Βορράς ήταν αναπτυγμένος και ο Νότος όχι ή μάλλον διαφορετικός- αγροτικός: π.χ Γερμανία, Ιταλία, Γαλλία, Ισπανία, κλπ.

»Προέκυψε λοιπόν η ανάγκη οι χώρες να αναπτύξουν το Νότο τους πριν ακόμη την ίδρυση της ΕΟΚ το 1956. Συμφωνήθηκε έτσι ήδη από τη δεκαετία του 1950 η δημιουργία της πρώτης μεγάλης διευρωπαϊκής αρτηρίας, της Ε10, που ξεκινούσε από το Άμστερνταμ, συνέχιζε στο Άαχεν, Φρανκφούρτη, Μόναχο, Γκρατς Αυστρίας, Γιουγκοσλαβία και έφτανε στην Ελλάδα - Πειραιά.

«Το 1961 η Ελλάδα υπέγραψε τη Σύνδεση με την ΕΟΚ⁶ και άρχισαν τα πρώτα πενταετή προγράμματα ανάπτυξης. Το 1^ο πρόγραμμα ήταν το 1958-63, οπότε και έγιναν οι πρώτες

⁶ Οι διαπραγματεύσεις διήρκεσαν από το 1955-1960. Το 1961 επιτεύχθηκε η οριστική συμφωνία για Σύνδεση με την ΕΟΚ.

συμβάσεις εργασίας των χωρών του Νότου και άρχισε η μετανάστευση στις ευρωπαϊκές χώρες.

Στο πλαίσιο αυτό ιδρύονται:

- Το Υπουργείο Συντονισμού (Υ.Σ.)
 - Υπηρεσίες Περιφερειακής Ανάπτυξης (Υ.Π.Α.): πρώτα της Πελοποννήσου, έπειτα της Ηπείρου και μετά της Κρήτης και κατόπιν των υπόλοιπων περιφερειών.
 - Το Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (Κ.Ε.Π.Ε.)⁷, ως συμβουλευτικός οργανισμός του Υ. Σ. για τη σύνταξη των πενταετών προγραμμάτων, τα οποία περνούσαν από το Υ.Σ. για να ψηφιστούν. Ο 1^{ος} διευθυντής ήταν ο Α. Παπανδρέου, και μαζί του ο Αδ. Πεπελάσης, ο Γ. Κουτσουμάρης, ενώ στελεχώθηκε από πολλούς μεταξύ των οποίων ήταν και ο Αντ. Τρίτσης, κλπ.
- Το Κ.Ε.Π.Ε. αναδιάρθρωσε τη Γ.Υ.Σ. για καινούριες χαρτογραφήσεις, ιδρύθηκε η Ε.Τ.Β.Α. και το Ε.Κ.Κ.Ε. πρώτος σύμβουλος του οποίου ήταν ο Guy Burgel⁸.»

Πολύ μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι πρωτοβουλίες κρατικών στελεχών για συνεργασία με το Πολυτεχνείο με πρωτοποριακά θεσμικά και ερευνητικά αποτελέσματα.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Π. Λουκάκης, «κάποιοι υπάλληλοι του Υ.Σ θελήσανε να εκμεταλλευτούν τις νέες ομάδες αρχιτεκτόνων όπως τη δική μας και τα γραφεία των Φινέ, Προβελέγγιου, Καλλιγά κ.ά., για να αναλάβουμε να κάνουμε τις αναπτυξιακές μελέτες για τις καινούριες περιφέρειες, αλλά υπήρχαν οι δυσκολίες για τη χρηματοδότηση και το θεσμικό πλαίσιο».

«Τότε ήταν που ο Αντώνης Καρράς, οικονομολόγος και πρώτος διευθυντής της Υ.Π.Α.Π. Πελοποννήσου, διερευνώντας για τον τρόπο μελετών των περιοχών της Πελοποννήσου, απευθύνθηκε στον καθηγητή Αντώνη Κριεζή και του πρότεινε να χρηματοδοτήσει το Υ.Σ. διπλωματικές σχετικές με έρευνες για την Πελοπόννησο. Ο Κριεζής δέχτηκε και έγιναν δέκα διπλωματικές για την Πελοπόννησο.»

Έτσι ιδρύθηκε το Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών στην Αρχιτεκτονική Σχολή του Ε.Μ.Π. από το Υπουργείο Συντονισμού το 1964, το οποίο λειτούργησε υπό την εποπτεία της έδρας Πολεοδομίας της Σχολής με υπεύθυνο καθηγητή τον Αντ. Κριεζή και κρατική χρηματοδότηση (Υ.Σ). Όλοι οι φοιτητές που δούλευαν τις διπλωματικές τους στην έδρα Πολεοδομίας προσελήφθησαν στο Σπουδαστήριο.

Ο Κριεζής δημιούργησε δύο ομάδες:

⁷ Το ΚΕΠΕ ιδρύθηκε το 1959 επί πρωθυπουργίας Κ. Καραμανλή, ύστερα από εισήγηση του τότε Διοικητή της Τ.τ.Ε. Ξ. Ζολώτα ως «Κέντρον Οικονομικών Ερευνών». Το 1964 πήρε τη σημερινή του ονομασία.

⁸ Ο Guy Burgel, παρέμεινε στην Ελλάδα από το 1963- 1966. Το πλήθος ερευνών που πραγματοποίησε στην Αθήνα και την Ελλάδα γενικά, αποτέλεσαν τη βάση της διδακτορικής διατριβής του στο Πανεπιστήμιο Χ στο Παρίσι που εκδόθηκε ως το τρίτομο έργο για τη βιομηχανική κατάσταση στην πρωτεύουσα. Στα ελληνικά έχει εκδοθεί ο πρώτος τόμος, *Αθήνα, η ανάπτυξη μιας μεσογειακής πρωτεύουσας*, εκδ. Εξάντας, 1978. Οι άλλοι δύο τόμοι εκδόθηκαν στα γαλλικά από το Ε.Κ.Κ.Ε. σε συνεργασία με το Γαλλικό Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών (Αθήνα 1970, 1972).

-Μια ομάδα οικονομολόγων με υπεύθυνο τον Αντ. Καρρά, ο οποίος είχε ήδη παραιτηθεί από το Κ.Ε.Π.Ε. και «προσέλαβε έναν...σκασμό αριστερούς οικονομολόγους», και

-Μια ομάδα αρχιτεκτόνων και πολεοδόμων με επικεφαλής τον Π. Λουκάκη - ο οποίος παράλληλα ήταν και επιμελητής-, υπεύθυνο για τις έρευνες που εκπονούνταν για λογαριασμό του Δημοσίου.⁹

Το Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών, 1965 . Στο κέντρο καθιστοί, ο Παύλος Λουκάκης, επιμελητής τότε στην έδρα πολεοδομίας και δίπλα ο καθηγητής της πιο πάνω έδρας Αντώνης Κριεζής ανάμεσα στους φοιτητές και φοιτήτριες του Εργαστηρίου.
Πηγή: Π. Λουκάκης (Αρχείο Γιώργου Σαρηγιάννη).

Ο Παύλος Λουκάκης , επιμελητής τότε στην έδρα πολεοδομίας, ανάμεσα στους φοιτητές και φοιτήτριες του Σπουδαστηρίου, 1965. Πηγή: ό.π.

⁹ Ο Γ. Βαρελίδης σημειώνει ότι, ο Π. Λουκάκης συνέχισε να συνεργάζεται με το Σπουδαστήριο και ενώ ήταν στην Γερμανία για σύνταξη πολεοδομικών μελετών (1974-75. (Βλ. Βαρελίδης Γ. ό.π.).

«Ο Καρράς πρότεινε να μελετηθεί όλη η Πελοπόννησος ως πιλοτική μελέτη.»

Οι μελέτες που εκπονήθηκαν ήταν οι εξής:

- Η χωροταξική μελέτη της Πελοποννήσου διότι είχαν γίνει οι μεγάλοι σεισμοί του 1965 στη δυτική Πελοπόννησο με μεγάλες καταστροφές στην Ηλεία και τη Μεσσηνία.

Σε αυτές ενσωματώθηκε η μελέτη «Χωροταξική Έρευνα Νομού Ηλείας» την οποία εκπόνησε το γραφείο 19/57, το 1964-65. (Βλ. πιο κάτω).

-Η δεύτερη πιλοτική μελέτη του Σπουδαστηρίου ήταν για την Σκάλα Λακωνίας, (Λ. Βασενχόφεν).

«Παράλληλα όμως με το Σπουδαστήριο, το Υ.Σ. ανέθεσε και σε ιδιωτικά γραφεία μελέτες για ρυθμιστικά σχέδια για πολλές πόλεις και κυρίως για όλες τις πόλεις της Κρήτης. Για παράδειγμα ανέθεσε το Ηράκλειο στον Α. Προβελέγγιο. Είχαν πάρει μελέτες ο Ζενέτος, ο Καλλιγιάς, κοκ. Στο γραφείο μας ανατέθηκε από το Υ.Σ. η ρυθμιστική μελέτη για τον Άγιο Νικόλαο Κρήτης».

«Ήταν μια τρομακτική εμπειρία» λέει ο Λουκάκης για τη δουλειά του στο Σπουδαστήριο.

«Η σημασία του ήταν τεράστια, ήταν ένα μεγάλο Σχολείο. Εκπονούνταν αυτές οι μελέτες που γίνονταν για πρώτη φορά. Από τότε παρήχθη και εξακολουθεί μέχρι τις μέρες μας να αποτελεί τη βάση, η μεθοδολογία εκπόνησης χωροταξικών μελετών. Διότι αυτή που ακολουθήθηκε ήταν η γερμανική μεθοδολογία, καθότι γερμανοτραφής ο Κριεζής.»

»Το δεύτερο σημαντικό που προέκυψε ήταν ότι από το προσωπικό που δούλεψε τότε παρήχθη όλο το μεταγενέστερο διδακτικό προσωπικό των Α.Ε.Ι. -και στο Ε.Μ.Π. και στο Α.Π.Θ. που ιδρύθηκε λίγο πριν το 1961. Πέραν και της δικής μου αφεντιάς και οι Αλ. Λαγόπουλος, Λ. Βασενφόμεν, Γεράλδη, Γ. Σαρηγιάννης, Μαρία Σιγαλού είχαν δουλέψει στο Σπουδαστήριο.»

Κλείνοντας την αναφορά στην περίοδο του 1960 και τη σημασία των πρωτοβουλιών για την ίδρυση των πιο πάνω φορέων και δη του Υπουργείου Συντονισμού, ο Π. Λουκάκης θυμίζει ότι, μέχρι τότε η πολεοδομία επισήμως δεν είχε κρατικό φορέα.

«Υπήρχε το Υπουργείο Δημοσίων Έργων με τη Διεύθυνση Οικισμού που έκανε τα πολεοδομικά και ρυμοτομικά σχέδια με επικεφαλής τον Προκόπη Βασιλειάδη, ο οποίος και λόγω των καλών σχέσεων με τον Καραμανλή είχε εισηγηθεί τη δημιουργία της Υπηρεσίας Ρυθμιστικού Σχεδίου της Αθήνας, ως αυτόνομης Υπηρεσίας.»

Τονίζει επίσης ότι, *«για την περίοδο του 1960 θεωρώ υποχρέωσή μου να επισημάνω τα συνέδρια που διοργάνωσε ο Σ.Α.Δ.Α.Σ. με πρώτο το 1961 στους Δελφούς με θέμα την πολεοδομία στην Ελλάδα. Ένα συνέδριο που άφησε εποχή από τη συμμετοχή αρχιτεκτόνων σε αυτό. Ολόκληρη τη δεκαετία έγιναν έξι συνέδρια σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας, εξετάστηκαν θέματα κατοικίας, υγείας, με αποκορύφωμα το πέμπτο συνέδριο του 1965 στην Αθήνα, με θέμα τα προβλήματα της μείζονος περιοχής Αθηνών, με τις προτάσεις αυτού του συνεδρίου να έχουν το ενδιαφέρον τους.»¹⁰*

¹⁰ Τα αρχιτεκτονικά συνέδρια του ΣΑΔΑΣ της δεκαετίας του 1960 ήταν: 1^ο, «Πολεοδομία-Εθνικό πρόβλημα», Δελφοί, Δεκέμβριος 1961. 2^ο, «Λαϊκή Κατοικία-Πολεοδομία», Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος 1962, 3^ο, «Η συμβολή του αρχιτέκτονα και πολεοδόμου στην ανάπτυξη της χώρας», Ναύπλιο, Δεκέμβριος 1963. 4^ο, «Κτίρια μορφώσεως και επιμορφώσεως», Βόλος, Δεκέμβριος 1964. 5^ο, «Τα προβλήματα της μείζονος περιοχής Αθηνών», Αθήνα, Ιανουάριος 1966. 6^ο, «Η αρχιτεκτονική στην Ελλάδα και η σύγχρονη τεχνολογία», Πάτρα, Δεκέμβριος 1966.

1^η Μεταπολεμική Περίοδος- Δικτατορία- Μεταπολίτευση- μέχρι και 1^η δεκαετία του 21^{ου} αιώνα.

Ο Π. Λουκάκης κάνει μια αναδρομή στις πολιτικές επιλογές για τις τάσεις που επικράτησαν και επηρέασαν την πολεοδομία και το δομημένο περιβάλλον στη χώρα μας, από τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, τη δικτατορία, τη μεταπολίτευση μέχρι και την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα.

«Μετά τον πόλεμο και τον εμφύλιο επελέγη το μελλοντικό αναπτυξιακό πρότυπο της Ελλάδας. Ο Ν. Μπάτσης, του ΕΑΜ, οικονομολόγος, ο Γ. Ζίγδης αλλά και ο Ξ. Ζολώτας υποστήριζαν το ίδιο: η Ελλάδα να γίνει βιομηχανική χώρα και χώρα εξαγωγών.

Αντίθετα υπήρχε μια εισήγηση ενός έλληνα συμβούλου της Διεθνούς Τράπεζας του Κυριάκου Βαρβαρέσου, ο οποίος ισχυριζόταν ότι η Ελλάδα έπρεπε να εκσυγχρονιστεί, αλλά να ακολουθήσει το αγροτοβιομηχανικό πρότυπο που είχε και πριν. Μια αγροτική χώρα με κάποιες βιομηχανίες, και αυτό έγινε. Το 1952 εκδόθηκε σχετικό ΦΕΚ επί κυβερνήσεως Πλαστήρα (κεντροαριστερής) με υπουργό τον Κων. Καρτάλη, επίσης αριστερίζοντα φιλελεύθερο πολιτικό.

»Τα μέτρα που ακολουθήθηκαν ήταν: νομοθεσία για την προσέλκυση ξένων κεφαλαίων για την ανάπτυξη της επαρχιακής βιομηχανίας. Ως “Επαρχία” ορίστηκε όλη η χώρα πλην του νομού Αττικής. Τα κίνητρα ήταν χρηματοδοτήσεις, φοροαπαλλαγές κλπ. Έτσι δημιουργήθηκαν τα Οινόφυτα, η Χαλκίδα, η Θήβα, η Κόρινθος. Σε ερώτηση του συμβούλου του Κ.Ε.Π.Ε. Benjamin Wall στους βιομήχανους, γιατί επέλεξαν αυτές τις περιοχές, απάντησαν ότι, εκτός του ότι η Αθήνα ήταν η ισχυρότερη αγορά εργασίας και προϊόντων, κυρίως ήταν κοντά στο κέντρο λήψης αποφάσεων. Έτσι προέκυψε ο υπερσυγκεντρωτισμός.»

Ο Λουκάκης καταθέτει επίσης την εκτίμησή του για την πολιτική κατοικίας η οποία ακολουθήθηκε. Αναφερόμενος σε εκθέσεις του Κ.Ε.Π.Ε. για την πολιτική κατοικίας μέχρι το 1980, από τις οποίες προκύπτει ότι η οικοδομή είχε αφεθεί στον ιδιωτικό τομέα (το ίδιο προέκυπτε και από μελέτες του Τ.Ε.Ε.), τονίζει ότι δεν υπήρξε πολιτική κατοικίας στην Ελλάδα.

«Όμως όλη η δομή της Ελλάδας ήταν μικρής κλίμακας, μικρή γη, μικρές κατατμήσεις, μικρές επιχειρήσεις. Αυτό οδήγησε στην πολυκατοικία και την ιδιωτική ανοικοδόμηση από ανθρώπους που είτε είχαν χρήματα είτε μπορούσαν να πάρουν δάνειο. Όμως ο πολύς κόσμος που εισέρρεε στην Αθήνα, δεν είχε αυτές τις δυνατότητες και επομένως άνθισε ως πρόβλημα κοινωνικής κατοικίας η αυθαίρετη δόμηση. Η περίμετρος της Αθήνας οικοπεδοποιήθηκε άναρχα, αυθαίρετα. Πουλιόταν το 30% της κατάτμησης στους “αυθαίρετούχους”, το φυλάγανε, πιάζανε σε προεκλογικές περιόδους τους πολιτικούς και

Στα παραπάνω περίφημα συνέδρια του '60, συμμετείχαν οι κορυφαίοι των αρχιτεκτόνων και πολεοδόμων στην Ελλάδα: Κ. Δοξιάδης, Κ. Κιτσίκης, Δ. Πικιώνης, Ι. Δεσποτόπουλος, Α. Προβελέγγιος κ.ά.

Βλ. σχετικά: <https://www.sadas-pea.gr/conf/> και

https://www.sadas-pea.gr/archive/stories/magazine/ARXITEKTONES_83.pdf

νομιμοποιούνταν με έναν όροφο παραπάνω. Ανέβαιναν οι τιμές και έτσι γινόταν το παιχνίδι πάνω στη γη.

»Αρχικά, τις δεκαετίες 50 και 60 ήταν κοινωνικό ζήτημα στέγασης. Πολιτική κοινωνικής κατοικίας δεν υπήρχε. Για όλα αυτά δεν υπήρξε συνολικός σχεδιασμός. Άλλο μετά με τον τουρισμό κλπ που η αυθαιρεσία έγινε επικερδής επιχείρηση.»

Επισημαίνει ότι επί δικτατορίας με τα κίνητρα για τα περιφερειακά – ύστερα από τη διεύρυνση των περιοχών κινήτρων-, αναπτύχθηκε υπέρμετρα ο τουρισμός με αποτέλεσμα να χτίζονται «τζάμπα» ξενοδοχεία, καθώς χρηματοδοτούνταν το 70% του κόστους κατασκευής με το περίφημο «Μπαλλόσημο».

Θεωρεί «θεμελιακή παρέμβαση» της μεταπολίτευσης το άρθρο 24 του Συντάγματος:

«Η σημασία του συνταγματικού άρθρου 24, είναι ότι καθιέρωσε τη προστασία του περιβάλλοντος και το χωροταξικό σχεδιασμό και ότι, το εθνικό κτηματολόγιο είναι υποχρέωση του κράτους. Είναι δηλαδή συνταγματική επιταγή».

»Αυτά ήταν έργα του **Κυπριανού Μπίρη** ο οποίος στην πρώτη μεταπολιτευτική κυβέρνηση ήταν υπουργός Δημοσίων Έργων. Με βάση αυτό το άρθρο 24 έγινε το 1976 ο Ν 360/1976, ο πρώτος νόμος για τη χωροταξία και ανατέθηκαν και ορισμένες μελέτες (Χαλκιδική, κλπ)».

Ο Λουκάκης θεωρεί επίσης σημαντική τη θητεία του Στέφανου Μάνου ως υπουργού Δημοσίων Έργων το 1977-1980, διότι:

«ίδρυσε το Υπουργείο Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος (Υ.Χ.Ο.Π.), ξεκίνησε το ρυθμιστικό της Αθήνας με βάση τα προγραμματικά μεγέθη του Δοξιάδη που είχαν θεσμοθετηθεί μεταπολιτευτικά, έκανε τα Κ.Ε.Π.Α. (Κέντρα Εντατικών Προγραμμάτων Ανάπτυξης): έξι κατά το Μάνο (Ηράκλειο, Πάτρα, Γιάννενα, Βόλος, Λάρισα, Καβάλα), τα αγροτικά οικιστικά κέντρα (Κ.Ε.Π.Α. ΑΓΡ.Ο.Κ.) και τα αστικά οικιστικά κέντρα (Κ.Ε.Π.Α. ΑΣΤ.Ο.Κ.).

»Καθιέρωσε το Συντελεστή Δόμησης ως στοιχείο δόμησης διότι μέχρι τότε υπήρχε μόνο το μέγιστο ποσοστό κάλυψης και ο μέγιστος αριθμός ορόφων χωρίς Σ.Δ.»¹¹

Αναφέρει μάλιστα ότι:

«ο Μάνος έκανε με τον Χριστοφιλόπουλο, νομικό από τη Γαλλία, αναγωγή των υφιστάμενων όρων δόμησης και βγήκαν εφιαλτικοί συντελεστές, που δεν υπήρχαν αντίστοιχοι στην Ευρώπη. Έκοψε τότε έναν όροφο και αυτό του στοίχισε πολιτικά και δεν ξαναβγήκε τότε βουλευτής. Εισήγαγε και το πολύ προοδευτικό στοιχείο, τη μεταφορά του Σ.Δ. μέτρο με το οποίο οι Γάλλοι σώσανε το Παρίσι. Εδώ όμως όχι, διότι οι Γάλλοι μετέφεραν το συντελεστή από το Παρίσι στα προάστια.

»Ο Συντελεστής δεν είναι μετοχή για να πουλιέται – τώρα θέλανε να τον μεταφέρουν στα αυθαίρετα!».

¹¹ Στο σημείο αυτό και αναφορικά με τις εξελίξεις στο πεδίο των πολεοδομικών θεσμοθετήσεων, σημειώνεται ότι, ο Παύλος Λουκάκης είχε μια σημαντική συμβολή στο πεδίο του Σ.Δ. όταν, το 1978 ανατέθηκε από το Υ.Δ.Ε. στο γραφείο 19/57 η μελέτη – γνωμοδότηση για τον πραγματοποιημένο Σ.Δ. στη Βέροια και σύγκρισή του με άλλες περιπτώσεις. «Διαπιστώθηκε ότι ήταν το 45%. Η περιοχή θεωρείται κορεσμένη εάν ο συντελεστής φθάσει το 65%. Παρ' όλα αυτά ζητούσαν επεκτάσεις».

Κλείνοντας την πολιτική αναδρομή, τονίζει τα σημαντικά μεγάλα έργα των τελευταίων δεκαετιών, που συν-χρηματοδοτήθηκαν από την Ευρωπαϊκή Ένωση: «*γέφυρα Ρίου Αντίρριου, η Αθηνών Θεσσαλονίκης, η Εγνατία οδό κλπ. Η Ελλάδα έχει μικρύνει με τα έργα υποδομής. Ως χώρα του μεσογειακού νότου αναπτύχθηκε παρά τη μετανάστευση*».

ΤΟ ΕΡΓΟ: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ και ΜΕΛΕΤΗΤΙΚΟ

«Η Χωροταξική μελέτη και η Οικιστική Αναδιάρθρωση του Νομού Ηλείας», 1964-1965.
Α. Αραβαντινός, Ν. Δεσύλλα, Δ. Κονταργύρης, Αντ. Λαμπάκις και Π. Λουκάκης. (Ερευνητικό Πρόγραμμα).

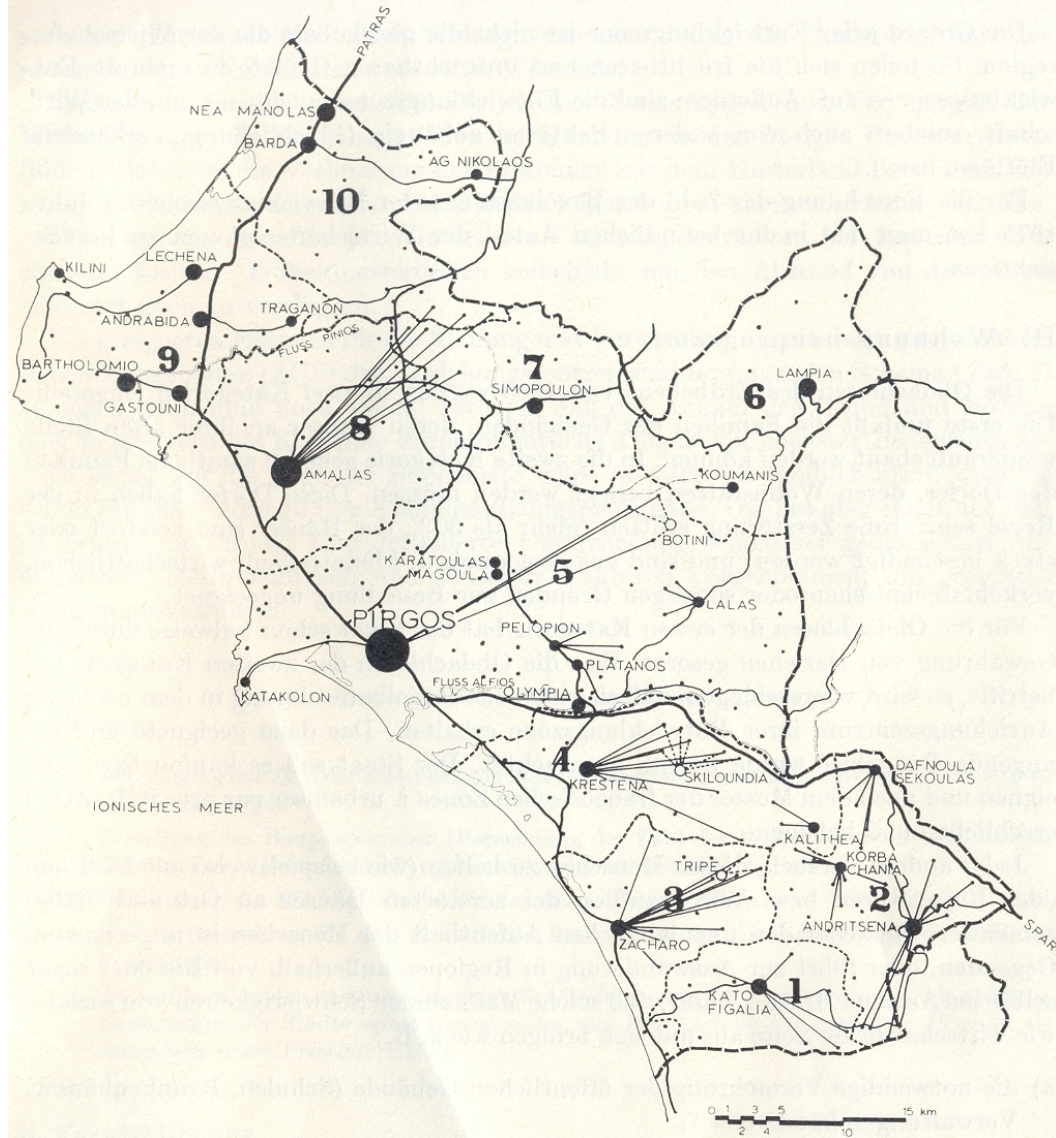
Η χωροταξική μελέτη της Ηλείας είχε ξεκινήσει ως θεωρητική μελέτη επιμελητών (Α. Αραβαντινού, Ν. Δεσύλλα, Δ. Κονταργύρη, Αντ. Λαμπάκι και Π. Λουκάκη) και αποτελεί την πρώτη χωροταξική έρευνα στην Ελλάδα.¹² Παρουσιάστηκε στις 30 Μαρτίου 1965 στο αμφιθέατρο του Ε.Μ.Π. όπου είχαν παρευρεθεί όλοι οι βουλευτές του Νομού Ηλείας.

Εκτός από την τετράδα του γραφείου 19/57 που ήταν τότε όλοι επιμελητές σε άλλες έδρες, συνεργάστηκε και ο Αθ. Αραβαντινός ο οποίος είχε επιστρέψει τότε από τη Γερμανία. Συνεργάστηκαν επίσης μεταλλειολόγοι, γεωλόγοι, ένας γεωπόνος κ.ά.

Πρόκειται για την πρώτη θεωρητική μελέτη στην Ελλάδα, στην οποία διερευνήθηκε το πώς θα μπορούσαν να ενισχυθούν οι αγροτικοί οικισμοί οι οποίοι είχαν ερημωθεί λόγω της μετανάστευσης, προκειμένου να αναζωογονηθεί η ύπαιθρος.

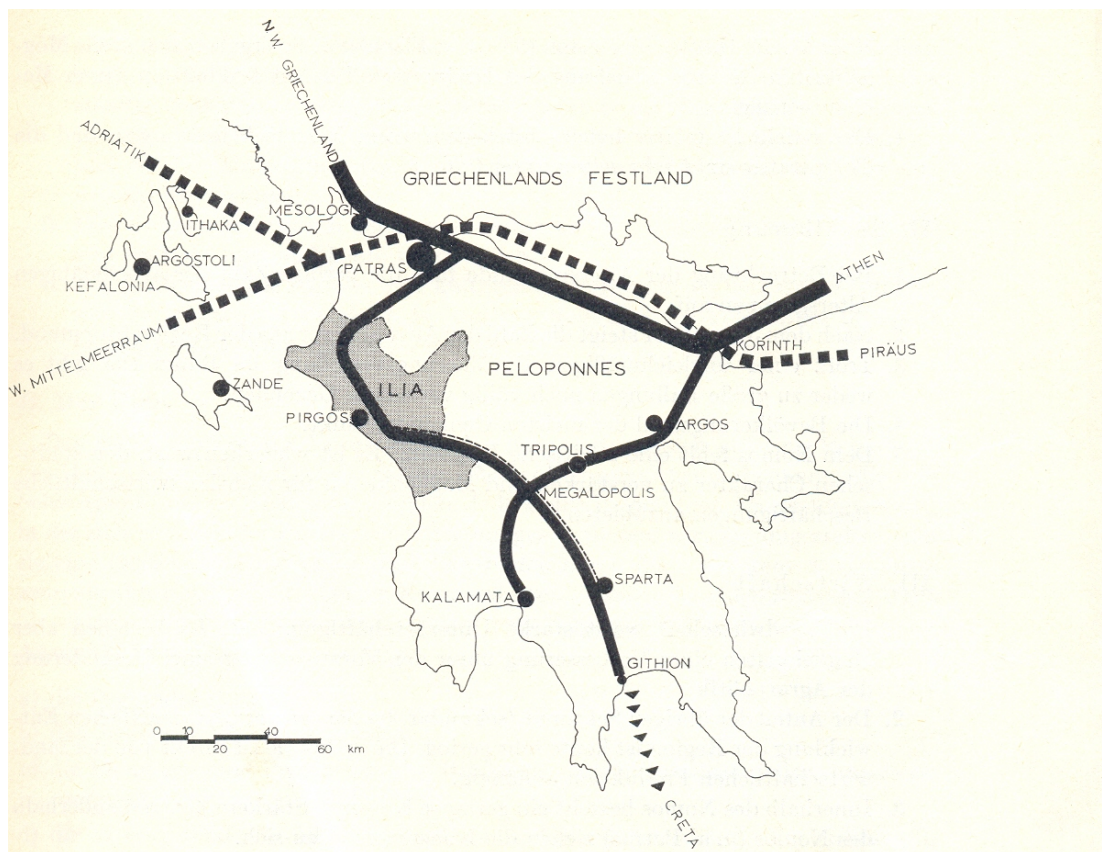
Σημειώνεται ότι μετά από την πρωτοβουλία του διευθυντή της Διεύθυνσης Οικισμού στο Υπουργείο Δημοσίων Έργων (Υ.Δ.Ε.), αρχιτέκτονα Αχιλλέα Σπανό, ο οποίος, μετά τον καταστροφικό σεισμό της 5. 4.1965 πρότεινε την εφαρμογή των προτάσεων αυτής της μελέτης για ανοικοδόμηση στα κεφαλοχώρια του νομού, ο καθηγητής Αντ. Κριεζής την ενσωμάτωσε στις μελέτες του Σπουδαστηρίου.

¹² Ο Γ. Βαρελίδης επισημαίνει ότι, η μελέτη για την Ηλεία «συνιστά μοναδική σε τέτοιο εύρος τεκμηριωμένη έρευνα», όπως και άλλες στις οποίες συμμετείχε ως ή υπεύθυνος του Σ.Π.Ε. (π.χ. «Χωροταξική μελέτη Ηπείρου – Θεσσαλίας» (1968-1969)).

Χωροταξική μελέτη και η Οικιστική Αναδιάρθρωση του Νομού Ηλείας, 1964-1965. Η πρόταση για την ενίσχυση των αγροτικών οικισμών, Α. Αραβαντινός, Ν. Δεσύλλας, Δ. Κονταργύρης, Αντ. Λαμπάκης και Π. Λουκάκης Πηγή, περιοδικό *Die Erde*, ειδική έκδοση, εκδ. Walter de Gruyter & Co, τ. 4, Βερολίνο, 1967.

Οι μελετητές είχαν προτείνει επίσης δύο οδικούς άξονες: τον άξονα Κόρινθος- Τρίπολη- Καλαμάτα, ο οποίος έγινε πολύ αργότερα και έναν κάθετο άξονα Βορρά- Νότου μεταξύ των νομών για τη σύνδεση Πάτρας- Πύργου- Μεγαλόπολης μέσω Αλφειού- Σπάρτης –Γυθείου.

Χωροταξική μελέτη και η Οικιστική Αναδιάρθρωση του Νομού Ηλείας, 1964-1965. Η πρόταση για τους δύο οδικούς άξονες. Μελετητές, ό.π. Πηγή, ό.π.

«Το ενδιαφέρον είναι, ότι αυτός ο άξονας που εμείς καμαρώναμε για την πρωτοτυπία του, διαπιστώσαμε αργότερα ότι είχε προταθεί από τον Καποδίστρια!»

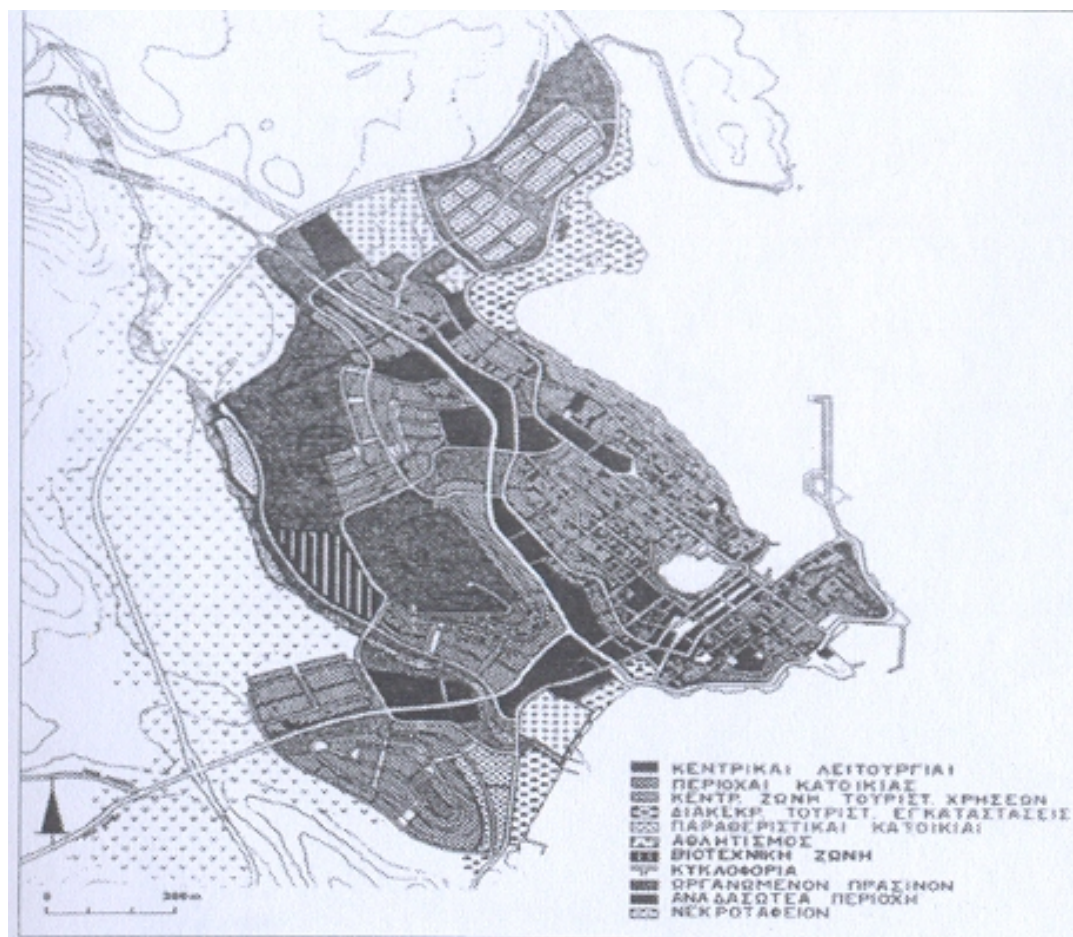
Η πρόταση έγινε μεν δεκτή από τον Κριεζή και υποβλήθηκε, αλλά όχι από τους πολιτικούς και δεν υλοποιήθηκε ποτέ σε ότι αφορά τη σύνδεση Πύργου – Μεγαλόπολης μέσω Αλφειού. Σήμερα έχει γίνει το τμήμα Μεγαλόπολη- Σπάρτη.

«Ρυθμιστικό Σχέδιο Πόλεως Αγίου Νικολάου Κρήτης Αναπτύξεως και Τουριστικής Αναπτύξεως Περιοχών Ελούντας Γουρνιών», 1965-1967. Αρχιτέκτονες Πολεοδόμοι Δρ. Α. Αραβαντινός, και Π. Λουκάκης και Συνεργάτες. (Μελέτη).

Στο γραφείο 19/57 ανατέθηκε από το Υ.Σ. η ρυθμιστική μελέτη για τον Άγιο Νικόλαο Κρήτης, συμπεριλαμβανομένου όλου του κόλπου του Μιραμπέλου από την Σπιναλόγκα

μέχρι την Παχιά Άμμο. Η μελέτη έγινε πάλι σε συνεργασία με τον Θ. Αραβαντινό που ήταν συνεργάτης του γραφείου στα πολεοδομικά.

«Οι μελέτες δεν ολοκληρώθηκαν λόγω δικτατορίας, που υποχρέωσε τους μελετητές να τις τελειώσουν μέχρι το τέλος του 1967 και τις τέλειωσαν άρον άρον.»

Πρόταση νέου πολεοδομικού σχεδίου Αγ. Νικολάου- Χρήσεις Γης.

Ρυθμιστικό Σχέδιο Πόλεως Αγίου Νικολάου Κρήτης Αναπτύξεως και Τουριστικής Αναπτύξεως Περιοχών Ελούντας Γουρνιών. Προβλεπόμενοι Στόχοι Αναπτύξεως (Υ.Π.Α.Κ.- F Basil). Αρχιτέκτονες Πολεοδόμοι: Δρ. Α. Αραβαντινός, Π. Λουκάκης και Συνεργάτες. Τελική Έκθεση Ιούνιος 1967.

Πηγή: Λουκάκης, Πάυλος, *Πολεοδομικές & Χωροταξικές Εξελίξεις. Ελλάδα 1952-2012: εμπειρίες δράσης*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, 2017, σ. 329.

«Ρυμοτομικό Σχέδιο Καμένων Βούρλων», (ανάθεση από την Κοινότητα Καμμένων Βούρλων) π. 1963.

και

« Ρυμοτομικό Σχέδιο Δελφών, 1965 (ανάθεση από το Δήμο Δελφών), Π. Λουκάκης, γρ. 19/57. (Μελέτες).

Ο Π. Λουκάκης στέκεται στις δύο αυτές ρυμοτομικές μελέτες «μικρές αλλά μεγάλης εμπειρίας» .

Οι προτροπές και οι πιέσεις από τους ντόπιους κατοίκους και τοπικούς παράγοντες για τη θέση των επεκτάσεων ή των πλατειών κλπ, ήταν στοιχεία για να διαπιστώσει:

«Τις υπερβάσεις της διοίκησης και την πίεση, όχι της εξουσίας αλλά των από κάτω των απλών ιδιοκτητών και ενδιαφερομένων. Δεν είναι η μόνον εξουσία αλλά είναι και οι κάτω».

Άποψή του λοιπόν είναι ότι, τίποτε δεν μπορεί να γίνει με απαγορευτικές διατάξεις.

«ΚΕΠΑ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ, Οργάνωση Οικιστικής Περιοχής- Πρόταση Συστήματος Οργάνωσης-Χρήσεις Γης», 1979-1980, Π. Λουκάκης (ως γενικός υπεύθυνος), γραφείο 19/57 και συνεργάτες. (Μελέτη).

Στα πλαίσια των θεσμοθετήσεων των Κέντρων Εντατικών Προγραμμάτων Ανάπτυξης (Κ.Ε.Π.Α.) ανατέθηκε το 1979 από το υπουργείο Δημοσίων Έργων στο γραφείο 19/57 το «Κ.Ε.Π.Α. Ηρακλείου». Στο Ηράκλειο προστέθηκε μια ευρύτερη περιοχή περί τα 30 χλμ μέχρι τα Μάλια, 15χλμ μέχρι Αρχάνες και Πεζά και 10χλμ μέχρι την Αγία Πελαγία. Οι προδιαγραφές ήταν ενός ρυθμιστικού σχεδίου.

Στην ομάδα εργασίας που συγκροτήθηκε δούλεψαν για τη μελέτη οι αρχιτέκτονες πολεοδόμοι, Σάββας Τσιλένης, Βιβή Μπάτσου, Χρυσάνθη Αραμπατζή κ.ά. Επίσης ειδικοί άλλων ειδικοτήτων, όπως ο οικονομολόγος Ζαχαρίας Δεμαθάς, με τον οποίο ο Π. Λουκάκης συνδέθηκε έκτοτε με φιλία.

Ο καθηγητής κάνει εκτενή αναφορά στην έρευνα των πληθυσμιακών μεγεθών, απολύτως καθοριστικών για την πρόταση της μελέτης:

«Για τη μελέτη είχαν προσδιοριστεί πληθυσμιακά μεγέθη από τις προδιαγραφές, τα οποία άτυπα μεν ως βάση δε, είχαν προκύψει από το εθνικό χωροταξικό σχέδιο του Δοξιάδη, εφιαλτικές προβλέψεις “δοξιαδικές”.

»Το πολεοδομικό συγκρότημα του Ηράκλειου μαζί με τη Νέα Αλικαρνασσό, είχε το 1980 περίπου 80000 κατοίκους, σύμφωνα με τους υπολογισμούς. Για το 2000 με βάση τις παραπάνω προβλέψεις, θα έπρεπε να μελετηθεί το ρυθμιστικό για πληθυσμιακό μέγεθος 250000. Εφιαλτική πρόβλεψη! Αν ήταν έτσι θα έπρεπε τώρα να έχει πληθυσμό 550000. Αδύνατον, διότι τα μεγέθη έδειχναν ότι όλος ο πληθυσμός της Κρήτης θα ήταν 550000, και δεν ήταν δυνατόν όλος αυτός ο πληθυσμός να συγκεντρωνόταν στο Ηράκλειο. Και το θέσαμε αυτό.»

Ο υπολογισμός της ομάδας μελέτης έγινε με το δεδομένο της απογραφής του 1971, που το Ηράκλειο είχε 73000 κατοίκους, και προέκυπτε ότι το 2000 θα ήταν 110000.

Οι μελετητές ανέπτυξαν μια εμπειρική και πρωτότυπη μέθοδο για την πληθυσμιακή έρευνα:

«Κάναμε μια απλή μέθοδο των τριών: λάβαμε υπόψη τον μαθητικό πληθυσμό των Δημοτικών Σχολείων, που ήταν σαφές ότι κινείται στην πόλη, με στοιχεία από την Επιθεώρηση Κατώτερης Εκπαίδευσης από το 1971 μέχρι το 1980. Υπήρχαν επίσης τα στοιχεία της απογραφής του 1971. Οπότε είδαμε πως αυξανόταν ο πληθυσμός.

»Μετά την ενεργειακή κρίση του 1973 είχε σταματήσει η εξωτερική μετανάστευση και παρατηρούταν παλλινόστηση.

»Κάναμε λοιπόν την εκτίμηση ότι, με την απογραφή του 1981 με την απλή μέθοδο των τριών (όταν το 1973 ήταν τόσο το 1980 πόσο;), ο πληθυσμός θα προσέγγιζε τους 110000 κατοίκους. Το θέσαμε αυτό στο Μάνο και του είπαμε ότι θα ήταν αδύνατον και μη αποδεκτό να προκύψει πληθυσμός 250000 το 2000. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς μας ο συνολικός πληθυσμός του Ηρακλείου το 2000, με την ευρύτερη περιοχή, θα ήταν 200000. Ο Μάνος το δέχθηκε.»

Ο Λουκάκης επισημαίνει ότι, ο πραγματικός πληθυσμός του πολεοδομικού συγκροτήματος σύμφωνα με την απογραφή του 1981 ήταν 108000 κάτοικοι.¹³ Θεωρεί δε ότι, με την παραπάνω μέθοδο συνέβαλλαν στους πληθυσμιακούς υπολογισμούς, αφού και οι υπόλοιπες ομάδες έκαναν παρόμοιες παραδοχές- εκτιμήσεις ως βάση για τα υπό μελέτη ρυθμιστικά. Με βάση αυτά τα πληθυσμιακά μεγέθη μελετήθηκε το Ηράκλειο ως προς τις επεκτάσεις του, ενώ προτάθηκαν και άλλα θέματα όπως, η διάσωση παραλιακού μετώπου, το οποίο στη δυτική του άκρη είχε δύο οχλούσες δραστηριότητες: το εργοστάσιο της ΔΕΗ που υπάρχει ακόμη και την εγκατάσταση ανεφοδιασμού με καύσιμα.

« Επομένως:

Περιορίσαμε την ανάπτυξη του Ηρακλείου νοτίως εντός της ζώνης περιφερειακή οδός – παραλιακό μέτωπο, και προτείναμε να αναπτυχθούν οι περιφερειακοί οικισμοί, Μάλια, Πεζά, Αρχάνες κλπ, δίνοντας μεγαλύτερα μεγέθη εκεί.

»Ο Μάνος είχε κατέβει στο Ηράκλειο και ζήτησε από τους φορείς συνεργασία με τους μελετητές.

»Καταφέραμε αυτή η μελέτη που προτείναμε να γίνει αποδεκτή και η απόφαση ήταν σχεδόν ομόφωνη, αφού δύο διαφώνησαν σε δύο κομβικά σημεία:

- 1) Τα Μάλια, διότι ενώ προτείναμε την ανάπτυξή τους δεν προτείναμε την επέκτασή τους, γιατί είχε ήδη μεγάλο ρυμοτομικό σχέδιο που δεν είχε υλοποιηθεί καθώς οι κάτοικοι καλλιεργούσαν πατάτες για τους γερμανούς (τουρίστες). Το σχέδιο ήταν μεγαλύτερο από την πρόταση που μελέτησε η ομάδα, και επομένως δεν υπήρχε λόγος επέκτασης τους. Και είχε συμφωνήσει ο Δήμαρχος αλλά οι Μαλιώτες θέλανε και άλλη επέκταση.
- 2) Η χωματερή Ηρακλείου η οποία είχε μπουκώσει και προτείναμε να καταργηθεί και στη θέση της να γίνουν αθλητικές εγκαταστάσεις κλπ.»

Άλλες προτάσεις της μελέτης ήταν:

- Μετεγκατάσταση της ΔΕΗ σε μια κοιλάδα εκτός της πόλης Ηρακλείου, για το οποίο είχε αντίρρηση το Υπ. Γεωργίας.
- Εγκατάσταση της Νομαρχίας σε περιοχή της πόλης κοντά στο λιμάνι χωρίς χρήσεις και δημιουργία πρασίνου.
- Απομάκρυνση της κυκλοφορίας από το παραλιακό μέτωπο και επέκτασή του μέχρι τον Γιόφυρο ποταμό ώστε να συναντηθεί με τον περιφερειακό.

¹³ Το Ηράκλειο σύμφωνα με την απογραφή του 2011 είχε 140.730 κατοίκους. Ο Δήμος Ηρακλείου, όπως προέκυψε με το πρόγραμμα Καλλικράτης, είχε 173.993 κατοίκους.

-Επέκταση αεροδιαδρόμου για το αεροδρόμιο του Ηρακλείου το οποίο είναι και στρατιωτικό και δεν μπορεί να μετεγκατασταθεί.

«Σημαντική εμπειρία» λέει ο Π. Λουκάκης για τη μελέτη αυτή.

Χάρτης 5.2.5. Ηράκλειο Κρήτης (Κ.Ε.Π.Α.). Οργάνωση Οικιστικής Περιοχής Πρόταση συστήματος οργάνωσης- Χρήσεις γης. Μελέτη οργανώσεως οικιστικών περιοχών Ηρακλείου Κρήτης και ευρύτερης περιοχής τους, ανάθεση από το Υ.Χ.Ο.Π., Αθήνα 1979-1980. Λουκάκης Π. (ως Γενικός συντονιστής Μελέτης από το Γραφείο 19/57). Πηγή: Λουκάκης, Παύλος, *Πολεοδομικές & Χωροταξικές Εξελίξεις*, ό. π', σ. 329.

Το ρυθμιστικό Σχέδιο του “Κ.Ε.Π.Α. Ηράκλειο” εγκρίθηκε από το Υ.Χ.Ο.Π. και το Εθνικό Συμβούλιο Χωροταξίας (Ε.Σ.Χ.) και δημοσιεύτηκε σε ΦΕΚ μαζί με εκείνο του Βόλου. Αποτέλεσε δε υπόδειγμα μεθοδολογικής επεξεργασίας για τα υπόλοιπα Κ.Ε.Π.Α.

Δεν εφαρμόστηκε όμως ποτέ, ενώ ακόμη μέχρι σήμερα συνεχίζεται η εκπόνηση ρυθμιστικών για το Ηράκλειο.

«Ο Τρίτσης μετά το 1981 δεν το δέχθηκε. Και είχε τελειώσει η μελέτη και είχε θεσμοθετηθεί».

«**Ρυθμιστικό Σχέδιο της Αθήνας (ΡΣΑ), Διαμέρισμα 7**», 1980-81. Π. Λουκάκης, συντονιστής της μελέτης του γραφείου Δ. Κονταργύρης- Α. Λαμπάκης και Σια Ο.Ε. (Μελέτη).

Στο γραφείο «Δ. Κονταργύρης- Α. Λαμπάκης και Σια Ο.Ε.», πλέον, ανατίθεται από τον υπουργό Υ.Χ.Ο.Π. Στ. Μάνο η μελέτη για το Ρυθμιστικό Σχέδιο της Αθήνας- Διαμέρισμα 7.

«Ο Μάνος, είχε κάνει ήδη μια προεργασία για το Ρυθμιστικό της Αθήνας πριν ιδρύσει το υπουργείο Χωροταξίας. Είχε προτείνει τον χωρισμό της Αττικής σε 7 διαμερίσματα: είχε χωρίσει σε πέντε το λεκανοπέδιο και επιπλέον την ανατολική και δυτική Αττική και τα είχε αναθέσει σε γραφεία.

»Σ' εμάς ανέθεσε τους λεγόμενους “Πειραιώτικους Δήμους”: Πειραιά, Κερατσίνι, Δραπετσώνα, Νίκαια, Μοσχάτο, Ρέντη, ακόμα και Αιγάλεω αν και δεν είναι Πειραιώτικος

Δήμος, αλλά περιελήφθη για να διακριθεί από το Περιστέρι που ανήκε στη Βορειοδυτική Αθήνα.»¹⁴

Η πορεία των πληθυσμιακών δεδομένων και των θέσεων εργασίας που διερευνήθηκαν στη μελέτη, δίνουν σημαντικές και πολύ ενδιαφέρουσες πληροφορίες.

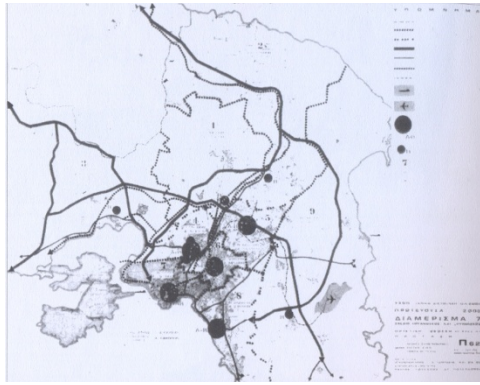
«Ο πληθυσμός των Πειραιώτικων Δήμων συν Αιγάλεω ήταν τότε 700.000 κάτοικοι περίπου όσο και ο Δήμος Αθήνας. Ο δήμος Πειραιά λίγο πριν από το 1980 άρχισε να χάνει πληθυσμό και αργότερα, από το 1990, και όλοι οι Πειραιώτικοι δήμοι. Ο μόνος δήμος που είχε ανακάμψει ήταν το Μοσχάτο.

«Είχαμε βρει την εξής σημαντική διαφορά του Πειραιά από τους άλλους δήμους. Ο Πειραιάς είχε υποστεί τότε μια μη διαπιστωμένη ακόμα, αλλά δομική αλλαγή. Διότι λίγο πριν το 1980 στη μεγάλη κρίση στη Μέση Ανατολή, στο Λίβανο, έγινε το πατατράκ και έφυγαν πάρα πολλές ναυτιλιακές εταιρείες και εγκαταστάθηκαν στον Πειραιά, ο οποίος έκτοτε έχει γίνει κέντρο όχι εμπορικών μεταφορών που ήταν κλπ, αλλά κέντρο οικονομικό του εφοπλιστικού κεφαλαίου. Ίσως έχει αλλάξει μερικώς τελευταία με την Αττική Οδό καθώς έχουν εγκατασταθεί αρκετές στη Λ. Κηφισίας, αλλά υπάρχουν ακόμα. Ο Πειραιάς πριν ως εμπορευματικό λιμάνι που ήταν, είχε άμεση σχέση με το Ελληνικό, αλλά και την ναυτοεπισκευαστική ζώνη της Δραπετσώνας.

«Ο Δήμος Πειραιά των 180.000 κατοίκων είχε-πλην ναυτεργατών- μετρημένες 100.000 θέσεις εργασίας -από υπηρεσίες κλπ-, οι οποίες δεν αντιστοιχούσαν σε 180.000 κατοίκους. Διαπιστώσαμε, επειδή το ερευνήσαμε, ότι το 70% των 100.000 θέσεων εργασίας μετακινείτο προς τον Πειραιά, εκτός από τους υπόλοιπους Πειραιώτικους δήμους, αλλά και από το υπόλοιπο Λεκανοπέδιο. Αντίθετα, στους άλλους δήμους που ήταν βιομηχανικοί ακόμη τότε, το 70% των κατοίκων τους μετακινούταν εντός των δήμων αυτών. Αυτά στο μεταξύ έχουν αλλάξει.

«Πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη. Κάναμε προτάσεις για χρήσεις γης, παραλιακό μέτωπο, λιπάσματα κλπ.»

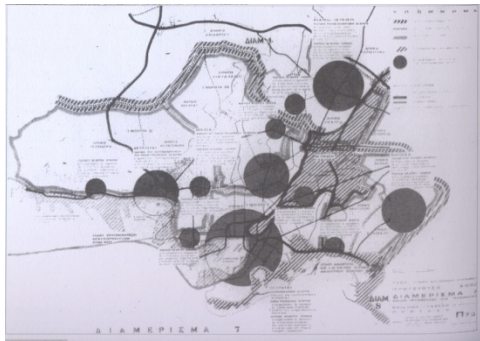
¹⁴ Τα Διαμερίσματα ήταν: Δήμος Αθηναίων- Νότιο, Πειραιάς κλπ- Νότιοανατολικό, Ελληνικό, Ν. Σμύρνη, Καλλιθέα κλπ μέχρι Βούλα- Βορειοανατολικό, Αγ. Παρασκευή, Χαλάνδρι κλπ- Βορειοδυτικό, Περιστέρι, Πετρούπολη, κλπ- Βόρειο, Κηφισιά, Πολιτεία κλπ Ανατολική Αττική- Δυτική Αττική.

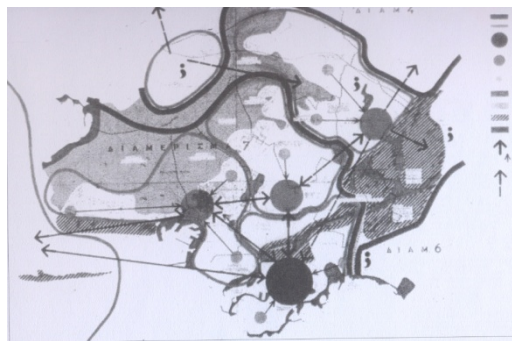
1

2

3

4

Ρυθμιστικό Σχέδιο της Αθήνας (ΡΣΑ), Διαμέρισμα 7, 1980-81.

εικ. 1, Χάρτης 5.2.8. Γενική Πρόταση ΡΣΑ, εικ. 2, Χάρτης 5.2.9. Πρόταση Οργάνωσης Χρήσεων Γης,

εικ.3, Χάρτης 5.2.7. Πρόταση ποιοτικών κέντρων και ζωνών ανάπτυξης, εικ. 4 Χάρτης 5.2.8.

Οργάνωση μεγάλων πολεοδομικών ενοτήτων και κέντρων. (Πρωτεύουσα 2000- Διαμέρισμα 7, Π.

Λουκάκης συντονιστής της μελέτης του γραφείου Δ. Κονταργύρης- Α. Λαμπάκης και Σια Ο.Ε.

Πηγή: Λουκάκης, Π., 2017, ό.π., σ. 330,331.

«Μελέτη για υποκαταστήματα απλών συναλλαγών Ιωνικής Τράπεζας, στην Αθήνα (Λεκανοπέδιο) και τη Θεσσαλονίκη», 1980- 1982. Π. Λουκάκης, υπεύθυνος της μελέτης του γραφείου Δ. Κονταργύρης- Α. Λαμπάκης και Σια Ο.Ε. (Ιδιωτική μελέτη).

Στις αρχές του 1980 ανατέθηκε από την Ιωνική Τράπεζα στο γραφείο Δ. Κονταργύρης- Α. Λαμπάκης και Σια Ο.Ε. (πρώην 19/57), μελέτη για την καταγραφή της επαγγελματικής δραστηριότητας και κυρίως των καταστημάτων σε κεντρικούς δρόμους όλων των δήμων στο Λεκανοπέδιο και τη Θεσσαλονίκη, προκειμένου να εγκαταστήσει υποκαταστήματα απλών συναλλαγών.

Καταγράφηκαν έτσι για τις ανάγκες της μελέτης όλοι οι κεντρικοί δρόμοι του Λεκανοπεδίου, με αυτοκίνητο και μαγνητόφωνο.

«Δρόμος τάδε από εκεί μέχρι εκεί, υπάρχει κουρείο, χασάπικο κοκ. Υπάρχει μια πολύ ενδιαφέρουσα πολεοδομική παράμετρος που δεν την πολυψάχνουμε: ότι οι δρόμοι οι εμπορικοί εξειδικεύονται από την ίδια τους τη λειτουργία. Εκείνη την εποχή η οδός Στουρνάρη είχε τάσεις να γίνει δρόμος με καταστήματα όπως το Πλαίσιο κ.ά. Είχε όμως ακόμη τότε και χασάπικα και μανάβικα. Το βιομηχανικό εμπόριο έχει την καθημερινή τακτική αλλά και την άτακτη πελατεία του .

»Τέτοιου είδους διαπιστώσεις έγιναν σε όλη την περιοχή έρευνας, διότι την Τράπεζα την ενδιέφερε εκεί που θα πάει να είναι η πρώτη και αν όχι η πρώτη, πάντως όχι η τελευταία, σε σχέση βέβαια με άλλες Τράπεζες όχι με άλλες λειτουργίες, προφανώς για την εξασφάλιση πελατείας.»

Ο καθηγητής ομολογεί ότι δεν ξέρει πως θα μπορούσε να εφαρμοστεί η μελέτη, αλλά αυτά ήταν τα κριτήρια της Τράπεζας.

«Χωροθέτηση και Χωρική Εξέλιξη του Χονδρεμπορίου στο Λεκανοπέδιο», 1988-89. Π. Λουκάκης, υπεύθυνος της μελέτης του γραφείου Δ. Κονταργύρης- Α. Λαμπάκης και Σια Ο.Ε. (Μελέτη)

Από τον Οργανισμό Αθήνας ανατέθηκε στο γραφείο Δ. Κονταργύρης- Α. Λαμπάκης και Σια Ο.Ε. να μελετηθεί και να ερευνηθεί η χωροθέτηση και η χωρική εξέλιξη του χονδρεμπορίου στο Λεκανοπέδιο. *«Διότι επικρατούσε η άποψη ότι το χονδρεμπόριο είναι ο Ρέντης, αλλά δεν ισχύει διότι υπήρχαν και άλλα κέντρα χονδρεμπορίου όπως η Ν. Ιωνία, το Χαλάνδρι – πολύ σημαντικό-, και η Γλυφάδα-Βούλα, λόγω θάλασσας με κατηγορίες ειδών που σχετίζονται με τη θάλασσα (σκάφη κλπ).*

»Το πράγμα δεν προχώρησε από τον Οργανισμό και λόγω πολιτικών αλλαγών.»

Ο Π. Λουκάκης αναφέρεται στην ενδιαφέρουσα διαπίστωση από πτυχιακή εργασία που έδωσε σε φοιτητή για το Χαλάνδρι, όπου προέκυπτε ότι οι ιδιοκτήτες και όχι μόνον του χονδρεμπορίου, κατέβαιναν από την Κηφισιά, ενώ οι εργαζόμενοι, από το Χαλάνδρι μέχρι Ηλιούπολη κλπ.

«Χωροταξικές Διαφοροποιήσεις με Βάση την Τεχνική Υποδομή στην Ελλάδα», 1985-1987. Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, υπεύθυνος καθηγητής Παύλος Λουκάκης και οι φοιτητές (τότε), Θανάσης Κούρος, Νίκος Μίχος, Λίλα Ωραιοπούλου. (Ακαδημαϊκή Έρευνα).

Ο Παύλος Λουκάκης ως καθηγητής στο Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών της Πολυτεχνικής Σχολής του Δ.Π. Θ., μαζί με φοιτητές του έκαναν μια έρευνα για τις διαφοροποιήσεις ανά νομό σε σχέση με τις υφιστάμενες τεχνικές υποδομές σε όλη τη χώρα.

«Είναι μια ενδιαφέρουσα ακαδημαϊκή έρευνα- μελέτη που έκανα μαζί με τους αγαπημένους μου φοιτητές Θ. Κούρο, Ν. Μίχο και Λ. Ωραιοπούλου. Μελετήσαμε και ήμασταν οι πρώτοι, την επιρροή των υποδομών στη διαμόρφωση χωροταξικών διαφοροποιήσεων, σε επίπεδο νομού για όλη την Ελλάδα. Δηλαδή, πως διαφοροποιούνται οι νομοί από την άποψη της επάρκειας και του ρόλου των τεχνικών υποδομών.»

«Δείκτες Τεχνικών και Κοινωνικών Υποδομών στη Μακεδονία και Θράκη 1985-1987», 1987. Δ.Π.Θ., Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών, Καθηγητής Παύλος Λουκάκης, συνεργ. Θανάσης Κούρος, Νίκος Μίχος (ΓΕ.Γ.Ε.Τ -Ερευνητικό Πρόγραμμα).

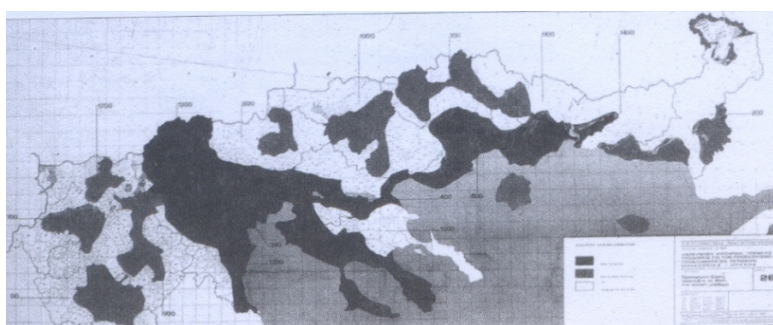
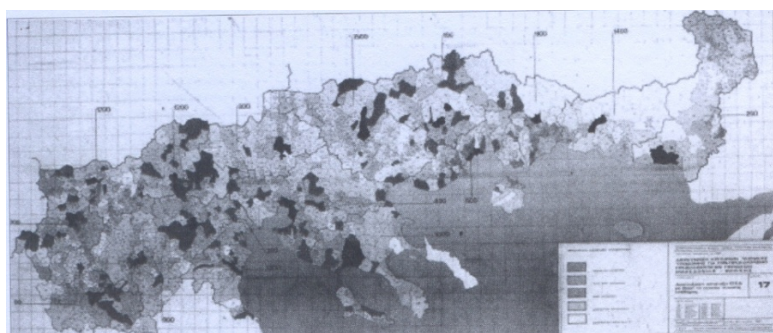
Σε συνέχεια της πιο πάνω ακαδημαϊκής έρευνας, ανατέθηκε από τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας (ΓΕ.Γ.Ε.Τ) στο Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών της Πολυτεχνικής

Σχολής του Δ.Π.Θ., η έρευνα για την επίδραση των δεικτών τεχνικής υποδομής στην ανάπτυξη της Μακεδονίας και Θράκης από το 1985-1987.

Ο Π. Λουκάκης με την ομάδα του (τους δύο από τους πρώην φοιτητές του μετά την αποφοίτησή τους, Θ. Κούρο και Ν. Μίχο), μελέτησαν τις τεχνικές υποδομές – δρόμους κλπ- αλλά και κοινωνικές υποδομές – υγεία, περίθαλψη, παιδεία-, σε 1300 αγροτικούς δήμους της Μακεδονίας και Θράκης μέχρι το 1987.

«Διαπιστώθηκε πως οι περιμετρικές κοινότητες στους δήμους καθορίζουν μια ευρύτερη λειτουργική περιοχή των αστικών κέντρων, που κατέδειξε ότι δεν μπορείς να σχεδιάζεις τα αστικά κέντρα μόνο με την πόλη. Παραδείγματος χάριν, για το δείκτη κάτοικοι ανά αγροτικό γιατρό, αποδείχτηκε ότι οι κοινότητες που είχαν τις δυσμενέστερες σχέσεις κατοίκου- γιατρού ήταν οι περιαστικές κοινότητες. Με την λογική σκέψη προέκυψε ότι αυτοί οι κάτοικοι είχαν ευχερέστερη πρόσβαση στα αστικά κέντρα και δεν ενδιαφέρονταν για αγροτικό γιατρό. Βγάλαμε επίσης και αποτελέσματα για σχολεία με δύο μαθητές ανά αίθουσα, αφού τα χωριά είχαν αδειάσει. Αυτός δεν είναι καλός δείκτης. Πάντως αλλιώς σχεδιάζει το υπ. Παιδείας για σχολεία, αλλιώς το υπ. Υγείας για αγροτικό γιατρό κλπ».

Η έρευνα αυτή ύστερα από τη δημοσίευσή της έλαβε επαίνους ως η πρώτη που έγινε για τη σχέση υποδομών και χωροταξικών διαφοροποιήσεων.

Δείκτες Τεχνικών και Κοινωνικών Υποδομών στη Μακεδονία και Θράκη 1985-1987, Δ.Π.Θ., Π.

Λουκάκης, συν. Θ. Κούρος, Ν. Μίχος.

Επάνω: Αναπτυξιακή Κατάταξη Ο.Τ.Α. με βάση το σύνολο της τεχνικής υποδομής

Κάτω: Ομοιογενείς Ζώνες Ανάπτυξης με βάση την τεχνική υποδομή.

Πηγή: Λουκάκης, Π., 2017, ό.π., σ. 319.

«Υποδομές, Εμπόριο και Παραγωγή Κατοικίας Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης». 1989-92. Δ.Π.Θ., Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών, Καθηγητής Παύλος Λουκάκης, συνεργ. Θ. Κούρος, Ν. Μίχος (ΓΕ.Γ.Ε.Τ- Ερευνητικό Πρόγραμμα).

Στη συνέχεια του παραπάνω ερευνητικού προγράμματος, ανατέθηκε από τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας (ΓΕ.Γ.Ε.Τ) στο Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών της Πολυτεχνικής Σχολής του Δ.Π.Θ. ένα νέο ερευνητικό πρόγραμμα. Οι μελετητές προχώρησαν στην εξειδίκευση της παραγωγής κατοικίας της περιφέρειας.

Διερευνήθηκε το πόσο αστικοποιημένες ή μη και πόσο διαφορετικές ήταν οι κατοικίες του αγροτικού χώρου. *«Πρόέκυψαν πολύ ενδιαφέροντα στοιχεία όπως: στην Καβάλα που είναι αστικό κέντρο, οι προσθήκες τους ήταν καθ' ύψος ενώ στην Αλεξανδρούπολη και στον Έβρο ήταν κατ' επέκταση».*

Σχετικά με τη λειτουργία του εμπορίου ανά νομό, διαπιστώθηκε ότι: από το σύνολο των εμπορικών καταστημάτων των τριών πόλεων, Ξάνθης, Κομοτηνής, Αλεξανδρούπολης, το 50% εξυπηρετούσε το νομό και από το υπόλοιπο 50% περί το 30% των καταστημάτων εξυπηρετούσαν την πόλη. Ήταν δηλαδή περίπου μισά- μισά. Η σχετική με τα τηλέφωνα έρευνα, είναι απολύτως ξεπερασμένη σήμερα λόγω της ανάπτυξης της κινητής τηλεφωνίας.

«Ποταμός Νέστος: Περιβάλλον και Δίκτυα», 1987-88. Δ.Π.Θ., Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών, υπεύθυνος καθηγητής Παύλος Λουκάκης συνεργάτες Θ. Κούρος και Ν. Μίχος, σε συνεργασία με WWF. (Ερευνητικό Πρόγραμμα).

Ο Παύλος Λουκάκης ως υπεύθυνος καθηγητής με την ίδια ομάδα (Θ. Κούρος και Ν. Μίχος) και σε συνεργασία με το WWF εκπόνησαν μια μελέτη – έρευνα για τα περιβαλλοντικά και για τα δίκτυα γενικά στον ορεινή ζώνη του ποταμού Νέστου στη Ροδόπη.

«Θέλαμε να δούμε και τους τρεις νομούς περί το Νέστο, όπου έκανε η ΔΕΗ τότε δύο μεγάλα υδροηλεκτρικά φράγματα για άρδευση, ύδρευση, ηλεκτροδότηση. Η ΔΕΗ ενοποίησε τους τρεις νομούς. Ενώ τα ποτάμια πρέπει να είναι ενοποιητικά κριτήρια στο σχεδιασμό, στη Διοίκηση είναι διαχωριστικά: ο Νέστος χωρίζει τρεις νομούς: Δράμα- Ξάνθη- Καβάλα.

»Τα παραπάνω μας έδωσαν σημαντικά κριτήρια και έχω διατυπώσει την άποψη ότι στην οικιστική αναδιάρθρωση και το σχεδιασμό, οι πόλεις πρέπει να συμμαχήσουν δεν μπορεί να πηγαίνουμε σε μεμονωμένες πόλεις, οι πόλεις δεν πρέπει να είναι ανταγωνιστικές».

»Διαπιστώσαμε πολλά πράγματα, όπως για το μηχανικό εξοπλισμό στη γεωργία: ότι δηλαδή, δεν μπορεί ένας αγρότης να έχει ένα τρακτέρ για λίγα στρέμματα και λίγο χρόνο δουλειάς, διότι ποτέ δεν θα αποσβεστεί το μηχάνημα και επειδή δεν τα βγάζει πέρα αρχίζουν οι επιδοτήσεις στη βενζίνη- πετρέλαιο, στην παραγωγή κλπ.»

KOL

Το 1992-93, ο Π. Λουκάκης με την ομάδα του (Κούρος, Μίχος), σε συνεργασία με τη WWF προχώρησαν (ανεξάρτητα από το πανεπιστήμιο) στη σύσταση της «μη Κερδοσκοπικής Εταιρείας Κέντρο Ερευνών Χώρου»- που δεν υπάρχει πια-, και εκπόνησαν το Πρόγραμμα Οικοανάπτυξης Ροδόπης- Νέστου.

»Μέσα από χρηματοδότηση που κατάφερε το WWW, επισκεφτήκαμε το πάρκο Abruzzo της Ιταλίας, μεταξύ Νάπολης και Πεσκάρα, διότι η πρότασή μας ήταν να ακολουθηθεί ως πρότυπο το εθνικό οικολογικό αυτό πάρκο, που μετατρέψανε σε αναπτυξιακό πάρκο - προστατευόμενη περιοχή με ζώνες απόλυτης προστασίας και ελεγχόμενης ανάπτυξης των πέριξ οικισμών. Η περιοχή αυτή είχε χιονοδρομικά κέντρα και το ανατρέψανε.»

ΛΕΚΑΝΗ ΠΟΤΑΜΟΥ ΝΕΣΤΟΥ
ΚΑΡΤΗΣ ΔΗΤΥΟΥ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ
ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ - ΠΑΝΟΡΑΜΙΚΗΣ
ΟΔΟΠΟΙΗΤΙΚΗΣ ΣΤΟΜΙ ΝΕΣΤΟΥ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Εύρος Χερσών
- Όρη Μαλέ
- Ποταμός Μάλος
- Όρη Πανόρ - Ψίμα 2007
- Εθνική οδός Ιστρο
- Μακροδόκι οδός Ιστρο
- Ασφατική οδός Ιστρο
- Ευρωπαϊκή οδός
- Ευρωπαϊκή οδός
- Κλίμα
- Ποταμός
- Εκκλησιαστικό
- Φαράκ
- Αεροπορικός
- Κύρια γέφυρα
- Αρτηροειδής γέφυρα
- Μοναστήρι
- Παρεκκλήσι
- Μονή της Αγίας Τριάδας
- Ορεινή οδός
- Γέφυρα
- Κλίμα υψηλής αλτιτούδας
- Σταθμός

Ευρωπαϊκή οδός Ιστρο - Νίσιτς Μόντε / 1999

26

Στη φωτογραφία -από τις διήμερες εκδηλώσεις για την Ημέρα Προστασίας του Περιβάλλοντος, 5- 6 Ιουνίου 2004 στην Ξάνθη-, από αριστερά οι: Χ. Ανθόπουλος- πρώην δήμαρχος Σταυρούπολης-, Μ. Μουρατίδης -επιστημονικός συνεργάτης Π. Λουκάκη-, Π. Λουκάκης, Θ. Κούρος -επιστημονικός συνεργάτης Π. Λουκάκη-, Στ. Ορφανίδης -πρώην δήμαρχος Παρανεστίου, Ν. Μίχος -επιστημονικός συνεργάτης Π. Λουκάκη. Οι επιστημονικοί συνεργάτες του Π. Λουκάκη είναι μέχρι σήμερα σύμβουλοι ανάπτυξης της ΤΕΔΚ Ξάνθης και Δράμας. «Η Φωτογραφία έχει ιστορική σημασία και απεικονίζει τους ανθρώπους που έθεσαν τις βάσεις για την υλοποίηση του "Προγράμματος Οικοανάπτυξης της ορεινής περιοχής του ποταμού Νέστου"». Λεζάντα της εφημερίδας, *Η ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ*. Πηγή: Αρχείο Θανάση Κούρου

Ο Λουκάκης ως επιστημονικός σύμβουλος του WWF Ελλάς συμμετείχε επίσης στα περιβαλλοντικά προγράμματα, «Πρόγραμμα Προστασίας και Διαχείρισης του Δάσους Δαδιάς, Ν. Εβρου», 1993-1994 και «Προστασία της Αρκούδας στην Πίνδο και Ροδόπη», 1994-1995.

Η WWF του ανέθεσε προσωπικά ως καθηγητή, το «Ερευνητικό Πρόγραμμα για την Πολεοδομική Οργάνωση του Χωριού της Δαδιάς στην περιοχή του Σουφλίου».

Το χωριό βρίσκεται πλάι στο δάσος της Δαδιάς που είναι ο νοτιότερος τόπος άγριας ζωής – γύπες κλπ- της Ευρώπης και αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους προστατευόμενους τόπους της χώρας και όπου έχει δημιουργηθεί ειδικό περιβαλλοντικό κέντρο με μεγάλη επισκεψιμότητα. Το πρόγραμμα εκπόνησε μαζί με τους ίδιους παλιούς φοιτητές που είχαν δουλέψει στα προαναφερθέντα προγράμματα.

«Μεθοδολογία Ερευνητικών πλαισίων για χωροταξικό σχεδιασμό περιφερειών με πιλοτικό πρόγραμμα της Κρήτης», 1988-1989. Δ.Π.Θ., Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών, υπεύθυνος Καθηγητής Παύλος Λουκάκης και ομάδα συνεργατών. (Ερευνητικό Πρόγραμμα).

Από το Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. ανατέθηκε στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών, το ερευνητικό πρόγραμμα για τη «Μεθοδολογία Ερευνητικών πλαισίων για Χωροταξικό Σχεδιασμό Περιφερειών με Πιλοτικό Πρόγραμμα της Κρήτης».

Το πρόγραμμα εκπονήθηκε από μια μεγάλη ερευνητική ομάδα από το Δημοκρίτειο και ανεξάρτητους μελετητές όπως ο Ζ. Δεμαθάς. «Η μελέτη δεν απέχει από τη μεθοδολογία του Σπουδαστηρίου του 1960», αλλά δεν εφαρμόστηκε.

«Αναπτυξιακά Προγράμματα Δήμου Σταυρούπολης και Δήμου Αβδήρων». Στο γύρισμα του 1990. Δ.Π.Θ., Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών, υπεύθυνος Καθηγητής Παύλος Λουκάκης, και συνεργάτες. (Ερευνητικό Πρόγραμμα).

Πρόκειται για δύο πιλοτικά Τοπικά Αναπτυξιακά Προγράμματα (Τ.Α.Π.) μικρών δήμων, στο πλαίσιο των «Αναπτυξιακών Προγραμμάτων της Τοπικής Ανάπτυξης -Ε.Ε.Τ.Α.Α» (Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης) .

«Με τα ίδια παιδιά (Κούρος, Μίχος) που ήταν άμισθοι βοηθοί και είχαν προσληφθεί μέσω της Ε.Ε.Τ.Α.Α στην Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Ξάνθης, ασχοληθήκαμε με τα Αναπτυξιακά Προγράμματα της Τοπικής Ανάπτυξης -Ε.Ε.Τ.Α.Α., στο πλαίσιο του Κοινοτικού Προγράμματος Κοινοτικής Ανάπτυξης 7, και κάναμε δύο πιλοτικά προγράμματα μικρών δήμων, που ήταν τοπικά αναπτυξιακά προγράμματα -ήμασταν από τους πρώτους.

Ένα για το Δήμο των Αβδήρων και ένα για το Δήμο Σταυρούπολης στην ορεινή Ξάνθη στο δάσος. Στην ομάδα συμμετείχαν, ο Ζ. Δεμαθάς, το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο κλπ.

Οι μελέτες αυτές θεωρούνται από τις πρωτοποριακές.»

Για την περίοδο αυτή τονίζει ότι: «Την άντληση εμπειριών τη μετέφρασα, όταν κατέβηκα στο Πάντειο το 1994 σε ένα τεύχος σημειώσεων.»

«Ειδική Χωροταξική Μελέτη Κεφαλληνίας- Ιθάκης», 1992-1998. Π. Λουκάκης (γραφείο Δ. Κονταργύρης και Σια Ο.Ε.), σε συνεργασία με τις Χρυσάνθη Αραμπατζή και Βιβή Μπάτσου. Πρόγραμμα Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε- Envíreg 1992-1998. (Μελέτη).

«Τη δεκαετία 1990 (1992-1998) μια μεγάλη μελέτη που την κάναμε ως γραφείο (Δ. Κονταργύρης και Σια Ο.Ε.)¹⁵, ήταν στο πλαίσιο του προγράμματος Envíreg του Υπουργείου Χωροταξίας .Το πρόγραμμα Envíreg χρηματοδότησε την προστασία και τον έλεγχο των παράκτιων περιοχών της χώρας κυρίως λόγω τουρισμού.

»Το υπουργείο έκανε μια έξυπνη κίνηση τότε, επειδή θεωρούσε ως μέγιστο βάθος προς διερεύνηση, των παράκτιων περιοχών τα 10χλμ, έδωσε προς μελέτη ολοκληρωμένα μεγάλα νησιά - μερικά των Κυκλάδων και Ιόνια (Ζάκυνθο, Λευκάδα και Κεφαλονιά- Ιθάκη) και δύο περιοχές, τον Κορινθιακό Κόλπο ένθεν και ένθεν ως παράκτια και μάλλον και τη Χαλκιδική.

»Εμείς ως γραφείο πήραμε την Κεφαλληνία- Ιθάκη. Η μελέτη κράτησε αρκετά χρόνια και προτείναμε στην ουσία το αναπτυξιακό σχέδιο αυτών των νησιών με κύριο βάρος τις περιοχές προστασίας και τη διαχείριση των παράκτιων περιοχών τους.»

¹⁵ Το γραφείο είχε πλέον την επωνυμία «Δ. Κονταργύρης και Σια Ο.Ε.», αφού ο Αντώνης Λαμπάκης πέθανε το 1990.

«Οικονομική Ανάπτυξη και Χωροταξικός Σχεδιασμός Πεδιάδας Μεσογείων 1995-2020 - Χωρικές Ρυθμίσεις Περιοχής Αεροδρομίου Ελευθέριος Βενιζέλος, 1995-1998.

Ο.Ρ.Σ.Α.- Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., Μελέτη Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης Παντείου Πανεπιστημίου. Παύλος Λουκάκης επιστημονικός υπεύθυνος ομάδας 30 ειδικών επιστημόνων¹⁶. (Ερευνητικό Πρόγραμμα).

Πρόκειται για έρευνα για τις αναμενόμενες χωρικές επιπτώσεις από το νέο αεροδρόμιο Ελ. Βενιζέλος και το χωροταξικό σχεδιασμό της περιοχής των Μεσογείων εν όψει του νέου αεροδρομίου. Η ανάθεση έγινε το 1995, όταν είχε οριστικοποιηθεί το μέγεθος του αεροδρομίου για δύο αεροδιαδρόμους όπως και υλοποιήθηκε.

Ο Π. Λουκάκης αναφέρει ότι, την περίοδο του 1990-1994 οι διαπραγματεύσεις ήταν για ένα πολύ μεγαλύτερο αεροδρόμιο με τρεις αεροδιαδρόμους. Είχε ανατεθεί τότε και η χωροταξική μελέτη η οποία προέβλεπε ένα μεγάλο ανεξάρτητο νέο οικιστικό κέντρο στα Μεσόγεια.

Από τη μελέτη- ερευνητικό πρόγραμμα (Λουκάκη) προτάθηκε η ενίσχυση των υπαρχουσών πόλεων (Ραφήνα, Σπάτα, Κορωπί, Μαρκόπουλο, Πόρτο Ράφτη) και των οικισμών, «και η όχι μια πιθανή δημιουργία νέου οικιστικού κέντρου».

«Σε πρώτη φάση εμείς προτείναμε να μην γίνει τίποτε καινούργιο οικιστικό, αλλά η ανάπτυξη να βασιστεί πάνω στους υφιστάμενους οικισμούς των Μεσογείων, η οποία έγινε αποδεκτή από το υπουργείο (Λαλιώτης) και έτσι διατυπώσαμε τις προτάσεις μας.

»Μεθοδολογικά, για να προχωρήσουμε, κάναμε την παραδοχή ότι έχουμε να διαπραγματευτούμε επιστημονικά πέντε τύπους περιοχών: ο πρώτος τύπος είναι οι τρεις υφιστάμενες αναπτυξιακές περιοχές, οικισμοί- βιομηχανική κλπ. Ο δεύτερος τύπος περιοχής ήταν η αναμενόμενη που θα αναπτυχθεί με βάση την υφιστάμενη, δηλ. επεκτάσεις κλπ. Ο τρίτος τύπος είναι η περιοχή που θα προκύψει λόγω του αεροδρομίου που θα δημιουργήσει νέες δραστηριότητες, περισσότερο πληθυσμό και άρα αύξηση των περιοχών που θα αναπτυχθούν. Ο τέταρτος τύπος είναι η αγροτικές περιοχές. Ο πέμπτος τύπος είναι οι ορεινές και οι δασικές περιοχές.

»Ως αρχή ανάπτυξης δεχτήκαμε ότι, όπως και να διαχειριστούμε τις υφιστάμενες και μελλοντικές προς ανάπτυξη περιοχές, πρέπει να διατηρήσουμε τη συνέχεια των δύο άλλων. Δηλαδή ο ορεινός και δασικός όγκος και οι αγροτικές περιοχές πρέπει να διατηρήσουν στα Μεσόγεια τη χωρική τους συνέχεια. Να μην έχουμε δηλαδή μια συνεχή αναπτυξιακή ζώνη, αλλά οι περιοχές αυτές να είναι πυρήνες αναπτυξιακοί ώστε να διατηρηθεί η συνέχεια του ορεινού με τον αγροτικό χώρο.

»Στην ουσία προτείναμε μια δακτυλιοειδή καινούργια πόλη από τους υφιστάμενους οικισμούς με κεντρικό πυρήνα τον μη οικιστικό χώρο των Μεσογείων. Με το οδικό δίκτυο και τις προσπελάσεις διατηρήσαμε τον ενδιαμέσο αγροτικό χώρο- να μην οικιστεί καθόλου- ώστε να υπάρχει η συνέχεια.

¹⁶ Για το ερευνητικό πρόγραμμα του αεροδρομίου δούλεψαν οικονομολόγοι του Ινστιτούτου (ο πρόεδρος Ι.Π.Α., Καθηγητής Ν. Κόνσολας, κ.ά.), ο ανεξάρτητος οικονομολόγος Ζ. Δεμαθάς, αρχιτέκτονες, πολιτικοί μηχανικοί, συγκοινωνιολόγοι, γεωπόνοι, ακόμη και κοινωνιολόγος, κλπ.

»Η πρόταση έγινε δεκτή από το υπουργείο και έτσι οι υπάρχουσες πόλεις, Μαρκόπουλο, Κορωπί, Παιανία, Παλλήνη, Γλυκά Νερά, Πικέρμι κλπ, έχουν ελεύθερο χώρο ανάμεσα».

Με βάση τα πιο πάνω υπολογίστηκαν οι επεκτάσεις. Για την περιοχή των Μεσογείων από Ραφήνα- μέχρι Πόρτο Ράφτη οι μελετητές είχαν κάνει την εκτίμηση ότι ο μόνιμος πληθυσμός στην περιοχή θα προσέγγιζε στην απογραφή του 2021 πληθυσμό 280000-300000. Το 1995-1996 ήταν 130000 κάτοικοι και 60000 οι παραθεριστές της εξοχικής κατοικίας («το ίδιο είχε εκτιμήσει και το ΜΕΤΡΟ σε δική του σχετική μελέτη»).

Τα υφιστάμενα σχέδια αντιστοιχούσαν σε περίπου 70000 νέους κατοίκους. Με τους περίπου 170000 που αναμένονταν υπολογίστηκαν οι επεκτάσεις για 100000 κατοίκους επιπλέον. Για τις επιχειρήσεις επίσης πρότειναν να μην είναι εντάσεως κεφαλαίου, αλλά εντάσεως εργασίας και άρα δεν χρειάζονταν μεγάλες εκτάσεις. Ύστερα από τον υπολογισμό όλες οι επεκτάσεις που προέκυψαν -πέραν των υφισταμένων- ήταν 16000 στρέμματα.

«Πολύ ενδιαφέρουσα συμπύκνωση. 16000 στρ καλύπτει όλο το αεροδρόμιο και άρα είναι άλλη μια τέτοιας κλίμακας έκταση διασπαρμένη σ' αυτούς τους οικισμούς ως επεκτάσεις τους.»

Όσον αφορά στις χρήσεις, τονίζει ο Π. Λουκάκης:

«Μια μελλοντική πόλη 300000 κατοίκων δεν μπορεί να εξαρτάται από την Αθήνα, θέλει νοσοκομείο, δεν μπορεί να έχει ένα Ειρηνοδικείο στο Μαρκόπουλο, χρειάζεται και Πρωτοδικείο. Δεν μπορεί να μην έχει ένα μεγάλο αθλητικό κέντρο. Με τον αφάνταστο πλούτο αρχαιοτήτων χρειάζεται ένα πολιτιστικό κέντρο.

»Οι διάφορες χρήσεις μοιράστηκαν στους πέντε πυρήνες. Το βιομηχανικό κέντρο στο Κορωπί που είναι παραδοσιακά το επιχειρησιακό κέντρο των Μεσογείων, το νοσοκομείο στο Πικέρμι ώστε να εξυπηρετούνται και οι παράκτιες περιοχές κοκ. Προτείναμε να μοιραστούν επίσης οι μείζονες περιφερειακές υπηρεσίες σ' αυτούς τους πυρήνες, ώστε να έχουμε ένα εσωτερικό δίκτυο».

Ο Π. Λουκάκης επισημαίνει και ένα άλλο πολύ σημαντικό στοιχείο αναφορικά με αυτή τη μελέτη. «Το πολύ ενδιαφέρον αυτής της μελέτης που έχει να κάνει με αεροδρόμια γύρω από τα οποία έλκονται δραστηριότητες, είναι ότι οι αναπτύξεις αυτές βασίζονται σε δύο μοντέλα: το αμερικανικό και το γαλλικό. Το αμερικανικό κάνει αεροδρόμια εκεί που θέλει ανάπτυξη. Το γαλλικό – που είναι και το ευρωπαϊκό- κάνει τα αεροδρόμια και μετά ψάχνει να βρει τι δραστηριότητες θέλει».

Η πρόταση της μελέτης που τέλειωσε το 1998 υπάρχει στο σχετικό ΦΕΚ. Στο Διάταγμα όμως για τις ΖΟΕ που εκδόθηκε το 2003, το υπουργείο έβαλε 45000 στρέμματα για επεκτάσεις αντί για τα 16000 της μελέτης. «Στην αρχή ήμουν *persona non grata* εκεί, διότι τους έλεγα “γιατί παιδιά, αν πάτε για 45000 στρέμματα μιλάτε για 550000 κατοίκους”. Ισχύει μεν η μελέτη μας αλλά με αυτή τη μεγάλη διαφορά».

»Από εμπειρία πρέπει να πω το εξής: όταν πρόκειται για τέτοια ζητήματα –και ισχύει για όλες τις μελέτες-, οι πολιτικές ηγεσίες απουσιάζουν και οι υπάλληλοι λένε θα κάνουμε ότι πουν οι μελετητές. Όμως δεν είναι οι μελετητές αυτοί που αποφασίζουν είναι οι πολιτικοί».

Η «ΠΡΟΤΑΣΗ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗΣ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗΣ ΧΡΟΝΙΚΟΥ ΟΡΙΖΟΝΤΑ 2020», Χωροταξική Μελέτη Πεδιάδας Μεσογείων, Αεροδρομίου Ελ. Βενιζέλος, 1995-1998, Παύλος Λουκάκης, επιστημονικός υπεύθυνος.
Πηγή: Ο.Ρ.Σ.Π.Α., Τρίπτυχο Έντυπο.

Μελέτη Περιφερειακής Ανάπτυξης και Χωροταξικής Οργάνωσης Νομού Καβάλας, 1996. Διευρυμένη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Δράμας- Καβάλας- Ξάνθης. Πρόγραμμα LIFE 97/GR/000387 Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., DG ENVIROMMENT. EC. Ανάθεση από το Νομάρχη στο Ι.Π.Α. Παντείου Πανεπιστημίου, Π. Λουκάκης υπεύθυνος επιστημονικός σύμβουλος. (Ερευνητικό πρόγραμμα).

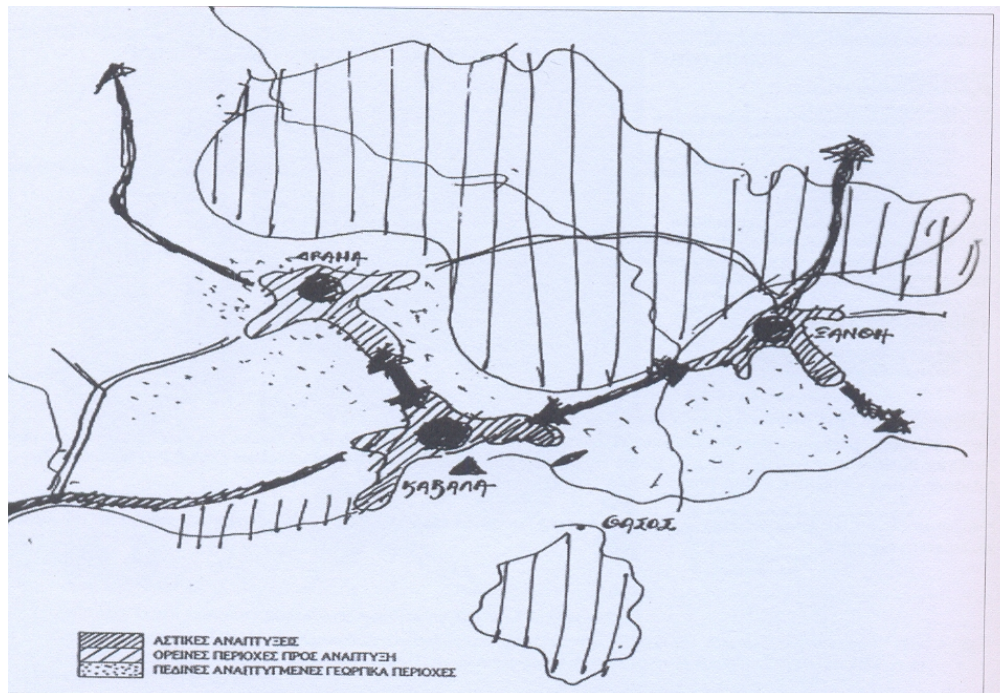
Με το Πρόγραμμα «Καποδίστριας» είχε δημιουργηθεί η Υπερνομαρχία Δράμας- Καβάλας- Ξάνθης, ύστερα από τη συνένωση των τριών νομών (καταργήθηκε με το Πρόγραμμα «Καλλικράτης» το 2010).

Ο Παύλος Λουκάκης αναφέρει ότι σύμφωνα με τη θέση του για «Συμμαχίες των Πόλεων», προτάθηκε η ανάπτυξη της Καβάλας ως αιχμή ενός αναπτυξιακού «N» Δράμα - Καβάλα- Ξάνθη και η κοινή αναπτυξιακή αντιμετώπισή τους, διότι εκ των πραγμάτων συνδέονται μεταξύ τους καθώς τα χωριά, οι βιομηχανίες κλπ αποτελούν μια συνεχή ενότητα.

Προτάθηκε επίσης η σιδηροδρομική σύνδεση της Δράμας με την Καβάλα, προκειμένου να αναπτυχθεί ως δεύτερο το λιμάνι . «*Η Καβάλα βρίσκεται στη μέση της Θεσσαλονίκης- Αλεξανδρούπολης. Οι Βούλγαροι θέλουν περισσότερο το λιμάνι της Καβάλας από τη Θεσσαλονίκη. Η πρόταση πέρασε ως άποψη και συζητείται η έννοια «Συμμαχίες των Πόλεων».*

Μελέτη Περιφερειακής Ανάπτυξης και Χωροταξικής Οργάνωσης Νομού Καβάλας, 1996. Ι.Π.Α., Π. Λουκάκης υπεύθυνος επιστημονικός σύμβουλος. Ευρύτερες Περιφερειακές Εξαρτήσεις Νομών Δράμας, Καβάλας, Ξάνθης. Πηγή: Ι.Π.Α., Βλ. : Λουκάκης, Π., 2017, ό.π., σ.324.

Μελέτη Περιφερειακής Ανάπτυξης και Χωροταξικής Οργάνωσης Νομού Καβάλας, 1996. Ι.Π.Α., Π. Λουκάκης υπεύθυνος επιστημονικός σύμβουλος. Σκίτσο υφιστάμενων αλληλεπιδράσεων Διευρυμένης Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης. Πηγή: ό.π., σ.324.

« Σχέδιο Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοικτής Πόλης (Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π.) Δήμου Γεωργιούπολης Ν. Χανίων», 2004, Π. Λουκάκης.

Πρόκειται για την τελευταία μελέτη που εκπόνησε ο Λουκάκης και εκδόθηκε το ΦΕΚ Α.Α.Π. 19/2009.

Εκτός από τις πιο πάνω δουλειές, ο Παύλος Λουκάκης έχει συμμετάσχει και σε πολλές άλλες. Αναφέρουμε συνοπτικά μερικές ξεχωριστές συμμετοχές ή συνεργασίες του.

Επιστημονικός Υπεύθυνος στο πρόγραμμα **Χρήσεις Γης στο Δήμο Ορεστιάδας-αρδευόμενες εκτάσεις**, Πρότυπο Αναπτυξιακό Πρόγραμμα 2000.

Επιστημονικός Υπεύθυνος στη σύνταξη του «**Μακροχρόνιου Σχεδίου Στρατηγικής Ανάπτυξης του Νομού Λάρισας 2005-2020**»(Ι.Π.Α. 2005-2006).

Υπεύθυνος της μελέτης «**Διαχείριση Απορριμμάτων Αττικής. Εντοπισμός και αξιολόγηση Χ.Υ.Τ.Α. και εργοστασίου μηχανικής ανακύκλωσης**», 1996.

Σε διεθνές επίπεδο, συμμετείχε στο «**Πρόγραμμα Οργάνωσης Νησιωτικών Περιοχών Ευρώπης**» Ι.Π.Α. 2002-2004 και ως σύμβουλος- συνεργάτης στη μελέτη “**Development Projects of the Central Mediterranean Regions(Messogiorno-Greece)**”, 1996, όπως επίσης στη μελέτη στο πλαίσιο του Προγράμματος Υπερσυννοριακών Μελετών της Επιτροπής Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.¹⁷

¹⁷ Βαρελίδης, ό. π. σελ. 277, 278.

Ο Παύλος Λουκάκης από το 2000 μέχρι σήμερα.

Ο Π. Λουκάκης συνταξιοδοτήθηκε από το Πάντειο Πανεπιστήμιο το 2000.

Το 2001 η Σύγκλητος του Παντείου τον ανακήρυξε Ομότιμο Καθηγητή. Το 2010 το Τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Παντείου εξέδωσε προς τιμήν του τον *Τόμο Τιμητικό για τον Καθηγητή Παύλο Λουκάκη* που παρουσιάστηκε το 2012.

Ως ομότιμος καθηγητής συνέχισε να διδάσκει στο μεταπτυχιακό του πιο πάνω Τμήματος, ενώ συνεχίζει μέχρι σήμερα να βοηθάει άτυπα στα μεταπτυχιακά ή και διδακτορικά του Τμήματος καθώς το Πάντειο Πανεπιστήμιο του έχει παραχωρήσει γραφείο.

Το διάστημα 2002-2005 δίδαξε επίσης στο νέο Τμήμα Αρχιτεκτόνων και στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, ενώ επίσης συνεχίζει την άτυπη ακαδημαϊκή προσφορά του.

Από το 2013 συνεργάζεται επιστημονικά με την παλιά φοιτητριά του Δρα Ιουλία Μωραΐτου στο πεδίο της βιώσιμης ανάπτυξης.

Το 2017 εκδόθηκε το βιβλίο του *Πολεοδομικές & Χωροταξικές Εξελίξεις. Ελλάδα 1952-2012: εμπειρίες δράσης*, το οποίο επιμελήθηκε η Δρ. Ιουλία Μωραΐτου.¹⁸

Ο Παύλος Λουκάκης συνεχίζει τη δραστηριότητά του στο Σύλλογο Αρχιτεκτόνων. Από το 2015 είναι ενεργό μέλος της επιστημονικής επιτροπής του εργαστηρίου «Διαδρομές της Αρχιτεκτονικής, από τις απαρχές της εμφάνισης του Μοντερνισμού έως σήμερα, στην Αττική», του Τμήματος Αττικής του Σ.Α.Δ.Α.Σ. – Π.Ε.Α., συμβάλλοντας καθοριστικά με την πολύτιμη εμπειρία και γνώση του στις δράσεις του (ετήσιο προγραμματισμό, διενέργεια ημερίδων, επίβλεψη ομάδων εργασίας κλπ). Συμμετέχει επίσης με ανακοινώσεις του στις ημερίδες που έχει διοργανώσει το εργαστήριο.

Αντί επιλόγου

Το αφιέρωμα στον Παύλο Λουκάκη κλείνει με δύο επισημάνσεις του, αποστάγματα μεγάλης εμπειρίας και βαθιάς γνώσης .

«Αναφέρω πάντοτε τον ιστορικό χώρο διότι έχω πειστεί ότι ο ιστορικός χώρος είναι η ομπρέλα. Ο ιστορικός χώρος δεν είναι μόνον τα μνημεία, είναι τα γεγονότα. Με βάση την αρχή της ανθρώπινης εγκατάστασης θα μελετηθεί η δημογραφία για να κάνεις μια αναγωγή και πιθανόν αν χρειαστεί θα πας προς τα πίσω.

»Όχι αναζήτηση στα βάθη της ιστορίας, διότι υπάρχει το πρόβλημα πώς να ξεπεράσεις τις θηριώδεις αναλύσεις που γίνονται στα βάθη των αιώνων και τελικά καταλήγεις σε κάποιες προτάσεις τελείως αποστεωμένες αντικειμενικά και αναρωτιέσαι γιατί όλη αυτή η ανάλυση; Δεν χρησιμεύουν όλα τα στοιχεία και τα ζητήματα είναι συγκεκριμένα: πρόταση-χρόνος – χρήση- εφαρμογή.

¹⁸ Βλ. Λουκάκης, Π., *Πολεοδομικές & Χωροταξικές ...* 2017, ό.π.

»Αυτό λοιπόν που λέω σήμερα είναι: πότε έχεις στο παρελθόν κοινό παρανομαστή ώστε να έχεις μια αφετηρία; Πότε εγκαταστάθηκαν οι άνθρωποι; Αναζητώ λοιπόν στον ιστορικό χώρο τα στοιχεία που έχουν κοινή αναφορά με αυτά που ψάχνω σήμερα. Άρα ψάχνω τις εξελικτικές τάσεις του παρελθόντος.»

*«Όταν δίδασκα στους πολιτικούς μηχανικούς και στα μεταπτυχιακά τους έλεγα:
“Είμαστε μηχανικοί και σχεδιάζουμε τεχνικά έργα. Δεν είναι όμως μόνον τεχνικά, είναι έργα τα οποία αφορούν τον κόσμο, την κοινωνία και επομένως αυτοί που αποφασίζουν είναι οι πολιτικοί. Οι εναλλακτικές προτάσεις που κάνουμε για μια περιοχή είναι το τρίπτυχο: 1)ή κρατάω αυτό που έχω, 2) ή το βελτιώνω, 3) ή το ανατρέπω. Αυτό που θα αποφασίσεις επηρεάζει το τεχνικό έργο που θα κάνεις, διότι είναι ποσότητες, πληθυσμός, ανάγκες κλπ. Αυτό εγώ πρέπει να το πω. Ο πολιτικός που θα αποφασίσει αυτά πρέπει να ξέρει και να πάρει την πολιτική ευθύνη για αυτά που αποφασίζει. Δεν αποφασίζω εγώ. Εγώ θα σου πω ότι όποια τεχνικά έργα κάνουμε έχουν την πολιτική τους διάσταση και εμείς οφείλουμε να του επισημάνουμε τις πολιτικές τους συνέπειες. Αυτή είναι η δουλειά μας ως μηχανικών. Αυτή είναι μια θέση αρχής για μένα και έτσι πάντα δούλεψα και έτσι ακόμα δουλεύω».*

Ο αδιάκοπος συνδυασμός του μελετητή πολεοδόμου και ακαδημαϊκού δασκάλου συνοψίζεται στο:

«Δεν θα ήμουνα αυτός ο Δάσκαλος αν δεν είχα μελετήσει όλα αυτά. Δεν έχω κάνει ποτέ το ίδιο μάθημα, παρά την προετοιμασία. Περνούσα και στη δική μου εμπειρία μέσα από τις δουλειές μου».

Βάσω Ρούσση Δρ. Αρχιτέκτων

ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ (ενδεικτική)

ΜΕΛΕΤΕΣ

**ΓΡΑΦΕΙΟ 19/57 (Ν. Δεσύλλας, Δ. Κονταργύρης, Αντ. Λαμπάκης, Π. Λουκάκης)
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΙ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΙ δεκαετιών 1950 και 1960 (οι δημοσιευμένοι).**

Α΄ Βραβείο, Κτήριο Πολυτεχνικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1957
(*Αρχιτεκτονική*, τ. 6, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1957).

Β΄ Βραβείο, Οίκος και Λέσχη Φοιτητών Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1958
(*Ζυγός*, τ. 39, 1958)

Β΄ & Γ΄ Βραβείο, Κτηνιατρική Σχολή Α.Π.Θ., 1959 (*Αρχιτεκτονική*, τ. 19, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1959).

Β΄ Βραβείο, Κτήριο Σ.Ε.Κ. (Αθήνα), 1959 (*Αρχιτεκτονική*, τ. 14, Μάρτιος- Απρίλιος 1959).

Α΄ Βραβείο, Κτήριο Ο.Τ.Ε. στην Καλλιθέα, (*Αρχιτεκτονική*, τ. 15-16, Ιούλιος- Αύγουστος, 1959).

Β΄ Βραβείο, Μέγαρο Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Δωδεκανήσου, 1961
(*Αρχιτεκτονική*, τ.29, 1961).

Α΄ & Β΄ Βραβείο, Φοιτητική Εστία Αθηνών, 1961(*Αρχιτεκτονική*, τ.24, 1961).

Γ΄ Βραβείο, Παιδαγωγική Ακαδημία Λαμίας, 1961 (*Δελτίο Συλλόγου Αρχιτεκτόνων*, τ. 3, 1961).

Α΄ Βραβείο, Δημοτική Αγορά Ρεθύμνης, 1962 (*Αρχιτεκτονική*, τ. 32, Μάρτιος- Απρίλιος 1962).

Α΄ & Β΄ Βραβεία, Φοιτητική Εστία Θηλέων Θεσσαλονίκης, 1962 (*Αρχιτεκτονική*, τ. 32, Μάρτιος- Απρίλιος 1962).

Β΄ Βραβείο, Κτήριο Διοικήσεως Οργανισμού Υδρεύσεως Θεσσαλονίκης, 1963 (*Δελτίο Συλλόγου Αρχιτεκτόνων*, τ. 3-4, 1963).

Α΄ Βραβείο, Πολυκατοικίες Αυτόνομου Οικοδομικού Οργανισμού Αξιωματικών (Α.Ο.Ο.Α.), 1963 (*Δελτίο Συλλόγου Αρχιτεκτόνων*, τ. 3-4, 1963).

Β΄ Βραβείο, Φοιτητική Εστία Πολυτεχνείου (*Αρχιτεκτονικά Θέματα- Ετήσια Επιθεώρηση*, τ.2, 1966).

Β΄ Βραβείο, Αρεταίειο και Αιγινήτειο Νοσοκομείο Πανεπιστημίου Αθηνών (*Αρχιτεκτονικά Θέματα- Ετήσια Επιθεώρηση*, τ.2, 1966).

Α΄ Βραβείο, Κτήριο Οδοντιατρικής Σχολής και Νευροψυχιατρικής Κλινικής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1968 (*Δελτίο Συλλόγου Αρχιτεκτόνων*, τ. 8-9, 1968 & *Αρχιτεκτονικά Θέματα- Ετήσια Επιθεώρηση*, τ.2, 1968).

Α΄ Βραβείο, Εμπορικό Κέντρο Αθηναίων, 1969 (Αρχιτεκτονική, τ. 73 Απρίλιος- Ιούνιος 1969 & Αρχιτεκτονικά Θέματα- Ετήσια Επιθεώρηση, τ. 4, 1970).

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Η Χωροταξική μελέτη και η Οικιστική Αναδιάρθρωση του Νομού Ηλείας, 1964-1965. Α. Αραβαντινός, Ν. Δεσύλλας, Δ. Κονταργύρης, Αντ. Λαμπάκης και Π. Λουκάκης.

Χωροταξικές Διαφοροποιήσεις με Βάση την Τεχνική Υποδομή στην Ελλάδα, 1985-1987. Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, υπεύθυνος καθηγητής Παύλος Λουκάκης και Θανάσης Κούρος, Νίκος Μίχος, Λίλα Ωραιοπούλου.

Δείκτες Τεχνικών και Κοινωνικών Υποδομών στην Μακεδονία και Θράκη 1985-1987. Δ.Π.Θ., Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών, Καθηγητής Παύλος Λουκάκης, συνεργ. Θανάσης Κούρος, Νίκος Μίχος.

Ποταμός Νέστος: Περιβάλλον και Δίκτυα, 1987-88. Δ.Π.Θ., Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών, υπεύθυνος καθηγητής Παύλος Λουκάκης συνεργάτες Θ. Κούρος και Ν. Μίχος, σε συνεργασία με WWF.

Πρόγραμμα Οικοανάπτυξης Ροδόπης- Νέστου, 1992-93. Κέντρο Ερευνών Χώρου- WWF, Π. Λουκάκης, Θ. Κούρος, Ν. Μίχος.

Ανάπτυξη Ολοκληρωμένου Δικτύου Περιβαλλοντικής Ενημέρωσης- Πληροφόρησης Παρανεστίου, Σταυρούπολης, 1998-99. Κέντρο Ερευνών Χώρου- WWF, Π. Λουκάκης, Θ. Κούρος, Ν. Μίχος.

Πρόγραμμα Προστασίας και Διαχείρισης του Δάσους Δαδιάς, Ν. Εβρου, 1993-1994. Π. Λουκάκης, επιστημονικός σύμβουλος WWF Ελλάς.

Προστασία της Αρκούδας στην Πίνδο και Ροδόπη, 1994-1995. Π. Λουκάκης, επιστημονικός σύμβουλος WWF Ελλάς.

Ερευνητικό Πρόγραμμα για την Πολεοδομική Οργάνωση του Χωριού της Δαδιάς στην περιοχή του Σουφλίου, 1995. Π. Λουκάκης, επιστημονικός σύμβουλος WWF Ελλάς.

Μεθοδολογία Ερευνητικών πλαισίων για χωροταξικό σχεδιασμό περιφερειών με πιλοτικό πρόγραμμα της Κρήτης, 1988-1989. Δ.Π.Θ., Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών, υπεύθυνος Καθηγητής Παύλος Λουκάκης και ομάδα συνεργατών.

Αναπτυξιακά Προγράμματα Δήμου Σταυρούπολης και Δήμου Αβδήρων, π.1990. Δ.Π.Θ., Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών, υπεύθυνος Καθηγητής Παύλος Λουκάκης, και συνεργάτες.

Οικονομική Ανάπτυξη και Χωροταξικός Σχεδιασμός Πεδιάδας Μεσογείων 1995-2020 - Χωρικές Ρυθμίσεις Περιοχής Αεροδρομίου Ελευθέριος Βενιζέλος, 1995-1998.

Μελέτη Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης Παντείου Πανεπιστημίου, Παύλος Λουκάκης επιστημονικός υπεύθυνος ομάδας 30 ειδικών επιστημόνων

Development Projects of the Central Mediterranean Regions (Messogiorno-Greece, 1996. Π. Λουκάκης, σύμβουλος- συνεργάτης.

Μελέτη Περιφερειακής Ανάπτυξης και Χωροταξικής Οργάνωσης Νομού Καβάλας, 1996. Ι.Π.Α. Παντείου Πανεπιστημίου, Π. Λουκάκης υπεύθυνος επιστημονικός σύμβουλος.

Χρήσεις Γης στο Δήμο Ορεστιάδας- αρδευόμενες εκτάσεις, Πρότυπο αναπτυξιακό πρόγραμμα 2000. Π. Λουκάκης, επιστημονικός υπεύθυνος .

Μακροχρόνιο Σχέδιο Στρατηγικής Ανάπτυξης του Νομού Λάρισας 2005-2020, Ι.Π.Α. 2005-2006. Π. Λουκάκης, επιστημονικός υπεύθυνος .

Πρόγραμμα Οργάνωσης Νησιωτικών Περιοχών Ευρώπης», Ι.Π.Α. 2002-2004. Π. Λουκάκης, επιστημονικός υπεύθυνος.

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΕΣ – ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ

Ρυθμιστικό Σχέδιο Πόλεως Αγίου Νικολάου Κρήτης Αναπτύξεως και Τουριστικής Αναπτύξεως Περιοχών Ελούντας Γουρνιών. Αρχιτέκτονες Πολεοδόμοι Δρ. Α. Αραβαντινός, και Π. Λουκάκης (γρ. 19/57) και Συνεργάτες , 1965-1967.

Ρυμοτομικό Σχέδιο Καμένων Βούρλων, Π. Λουκάκης, γρ. 19/57 π. 1963.

Ρυμοτομικό Σχέδιο Δελφών, Π. Λουκάκης, γρ. 19/57, 1965.

Ακτή Πλέπι (Hydra Beach Village), Π. Λουκάκης και Αθ. Αραβαντινός (ιδιωτική ανάθεση), 1969-1970.

ΚΕΠΑ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ, Οργάνωση Οικιστικής Περιοχής- Πρόταση Συστήματος Οργάνωσης- Χρήσεις Γης. Π. Λουκάκης (ως γενικός υπεύθυνος) γραφείο 19/57 και συνεργάτες, 1979-1980.

Ρυθμιστικό Σχέδιο της Αθήνας (ΡΣΑ), Διαμέρισμα 7. Π. Λουκάκης, συντονιστής της μελέτης του γραφείου Δ. Κονταργύρης- Α. Λαμπάκης και Σια Ο.Ε. 1980-81.

Μελέτη για υποκαταστήματα απλών συναλλαγών Ιωνικής Τράπεζας, στην Αθήνα (Λεκανοπέδιο) και τη Θεσσαλονίκη. (Ανάθεση από Ιωνική Τράπεζα). Π. Λουκάκης, υπεύθυνος της μελέτης του γραφείου Δ. Κονταργύρης- Α. Λαμπάκης και Σια Ο.Ε., 1980-1982.

Χωροθέτηση και Χωρική Εξέλιξη του Χονδρεμπορίου στο Λεκανοπέδιο. Π. Λουκάκης, υπεύθυνος της μελέτης του γραφείου Δ. Κονταργύρης- Α. Λαμπάκης και Σια Ο.Ε., 1988-89.

Διαχείριση Απορριμμάτων Αττικής. Εντοπισμός και αξιολόγηση Χ.Υ.Τ.Α. και εργοστασίου μηχανικής ανακύκλωσης, 1996. Π. Λουκάκης, υπεύθυνος μελέτης.

Ειδική Χωροταξική Μελέτη Κεφαλληνίας- Ιθάκης. Π. Λουκάκης (γραφείο Δ. Κονταργύρης και Σια Ο.Ε.), σε συνεργασία με Χρυσάνθη Αραμπατζή και Βιβή Μπάτσου, 1992-1998.

Σχέδιο Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοικτής Πόλης (Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π.) Δήμου Γεωργιούπολης Ν. Χανίων, υπεύθυνος μελέτης Π. Λουκάκης, 2004.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΕΡΓΟ.¹⁹

Το σύνολο του δημοσιευμένου έργου του μέχρι το 2016, περιλαμβάνεται στο βιβλίο του Παύλου Λουκάκη *Πολεοδομικές & Χωροταξικές Εξελίξεις, 2017.*

Από τις 38 επιστημονικές δημοσιεύσεις στη Χωροταξία- Πολεοδομία σε επιστημονικά περιοδικά και βιβλία αναφέρονται ενδεικτικά μόνον μερικές που καταδεικνύουν το ευρύ πεδίο έρευνας και μελέτης του Παύλου Λουκάκη, αλλά και τη μεγάλη περίοδο που καλύπτουν.

Λουκάκης, Π., «Το Γιαννώτικο Σπίτι», *Το ελληνικό λαϊκό σπίτι*, Έδρα Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας και Ρυθμολογίας, Αθήνα, εκδ. Ε.Μ.Π., σ. 194-228.

Α. Αραβαντινός, Ν. Δεσύλλας, Δ. Κονταργύρης, Αντ. Λαμπάκης και Π. Λουκάκης, «Η Χωροταξική μελέτη και η Οικιστική Αναδιάρθρωση του Νομού Ηλείας», *Αρχιτεκτονικά Θέματα- Ετήσια Επιθεώρηση*, 1967, σ. 194-228.

Loukakis, P., Regionale Strukturprobleme in Griechenland unter Berücksichtigung des wachsenden Industrialisierungsprozesses, Dissertation BWTH Aachen, Juli 1976.

Λουκάκης, Π. , Περιφερειακές σχέσεις και τάσεις εξέλιξης του δικτύου αστικών κέντρων της Ελλάδας, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Ε.Κ.Κ.Ε., 28, 1976.

Λουκάκης, Π. , «Πολεοδομικά προβλήματα της πρωτεύουσας και θεσμικές παρεμβάσεις μετά το 1948», *Ειδική Έκδοση ΣΑΔΑΣ*, Η Αθήνα στον 20^ο Αιώνα, 1985.

Λουκάκης, Π. , Κουτρομανίδης, Θ., Ανάλυση της χωρικής κατανομής της απασχόλησης στη βιομηχανία και τις υπηρεσίες στην Ελλάδα την περίοδο 1978-1988, *Έκδοση Τ.Ε.Ε.*, 4, 1993.

Λουκάκης, Π. , Δεμαθάς, Ζ., Σχεδιασμός και Διοίκηση Μητροπολιτικών περιοχών. Η περίπτωση της Αθήνας, στο *Διοίκηση και Πολιτεία, Μελέτη 11*, Αθήνα- Κομοτηνή, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1994.

Λουκάκης, Π. , Σύγχρονη Ελληνική Πόλη: Τάσεις μεταλλαγών στη χωρική διάχυση της αστικοποίησης, *Αρχαιολογία*, 65, 1997.

Λουκάκης, Π., Θεωδορά, Γ., Τυπολόγηση των ελληνικών πόλλεων με κριτήρια περιφερειακής εμβέλειας, *Αειχώρος*, 4, Νοέμβριος 2005.

Loukakis, P., The contemporary Greek city: transformation trends in the spatial diffusion of urbanization, *A history of Greek city*, BAR International Series 2050, 2009.

¹⁹ Τα στοιχεία για το δημοσιευμένο έργο του Π. Λουκάκη, ό.π.

Λουκάκης, Παύλος, *Πολοδομικές & Χωροταξικές Εξελίξεις. Ελλάδα 1952-2012: εμπειρίες δράσης*, το οποίο επ. Δρ. Ιουλία Μωραΐτου, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, 2017.

Ο Παύλος Λουκάκης έχει συμμετάσχει σε πάνω από 77 Συνέδρια και Ημερίδες με ανακοινώσεις και διαλέξεις οι οποίες έχουν δημοσιοποιηθεί σε αντίστοιχα *Πρακτικά*²⁰.

Βιβλιογραφία – Πηγές.

Aravantinos, A., Desyllas, N., Kontargyris, D., Lampakis, A., Loukakis, P., "Regionalplanung und Vorschlag für eine Siedlungsumordnung im Raum Ilia(Elis) im West-Peloponnes), περιοδικό *Die Erde*, ειδική έκδοση, εκδ. Walter de Gruyter & Co, τ. 4, Βερολίνο, 1967.

Βαρελίδης, Γιώργος, Κ., «Το έργο του Παύλου Λουκάκη από το μεταπολεμικό έως το σύγχρονο πεδίο ανάπτυξης της Πολοδομίας- Χωροταξίας», *170 χρόνια Πολυτεχνείο. Οι Μηχανικοί και η Τεχνολογία*, τ. Β, Ε.Μ.Π., 2012.

Λουκάκης, Παύλος, *Πολοδομικές & Χωροταξικές Εξελίξεις. Ελλάδα 1952-2012: εμπειρίες δράσης*, επ. Δρ. Ιουλία Μωραΐτου, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, 2017.

Λουκάκης, Παύλος, συνεντεύξεις στη Βάσω Ρούσση στις 22 και 27 Ιουλίου 2019 και 14 Φεβρουαρίου 2020.

Ο.Ρ.Σ.Π.Α., «ΠΡΟΤΑΣΗ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗΣ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗΣ ΧΡΟΝΙΚΟΥ ΟΡΙΖΟΝΤΑ 2020» (Χωροταξική Μελέτη Πεδιάδας Μεσογείων, Αεροδρομίου Ελ. Βενιζέλος, 1995-1998), *Τρίπτυχο Έντυπο*.

Η ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ, ΤΟΠΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΔΗΜΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΝΟΜΟΥ ΞΑΝΘΗΣ, τ. 49, 2004.

Συλλογικό, *Τόμος Τιμητικός για τον Καθηγητή Παύλο Λουκάκη*, εκδ. Gutenberg, 2012.

Φεσσά- Εμμανουήλ, Ελένη, «ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΝΤΑΡΓΥΡΗΣ -ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ (1934)», <https://www.greekarchitects.gr/gr/αρχιτεκτονικες-ματιες/δημήτρης-κονταργύρης>, 7.06.2016.

Φεσσά- Εμμανουήλ, Ελένη, «Αφιέρωμα: Νίκος Δεσύλλας (1926-2007)», <https://www.sadas-pea.gr/afieroma-nikos-desyllas-1926-2007>, 31.5.2017.

Αρχεία: Θανάση Κούρου, Παύλου Λουκάκη, και Γιώργου Σαρηγιάννη.

²⁰ Βλ. ό.π.